

O B S A H

<i>L. A. Kapanadze: Termín a terminológia</i>	1
<i>Miroslav Roudný: Studium vzájemného vzťahu české a slovenské terminologie rozborom paralelných odborných textů českých a slovenských</i>	13
<i>Alexej Vlk: O překládání názvů specificky cizích realii</i>	24
<i>Rudolf Bárta: Název a pojem keramika</i>	31
<i>Rudolf Bárta: Fajáns a majolika</i>	34

Diskusie

<i>Elemír Gogola: Poznámky k slovenskému názvosloviu hmyzu a k návrhu slovenských názvov chrobákov</i>	37
<i>Ján Madlen: O potrebe nových názvov v zoologickej nomenklatúre</i>	42
<i>Dušan Zachar: Nové termíny v zalesňovaní</i>	46
<i>Ladislav Dvonč: Vulgárna latinčina, demotická egyptčina</i>	51

Zprávy a posudky

<i>Ivan Masár: Vztah terminologickej a bežnej slovnej zásoby</i>	57
<i>Ladislav Dvonč: Jazyk a štýl modernej prózy</i>	59

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS
orgán Československej ústrednej terminologickej komisie
pri Prezídii ČSAV
ROČNÍK V — ČÍSLO 1

Vydáva

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V BRATISLAVE

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, DrSc.

Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korešpondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, DrSc., prof. dr. Milan Jelínek, CSc., prof. dr. Eugen Jóna, CSc., Jaroslav Kuhař, CSc.; Ivan Masár, dr. Štefan Peciar, CSc.

Redaktor časopisu Andrej Šumec

Technický redaktor Vladimír Štefanovič

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27. Vychádza raz za dva mesiace. Ročné predplatné Kčs 24,—. Jednotlivé číslo Kčs 4,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo námestie 48, Bratislava. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Polygrafické závody, n. p., závod 2, Bratislava. Povolné rozhodnutím SNR č. 28204/61.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966

Kčs 4,—

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS

ROČNÍK V

1966

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA

Oznámenie redakcie

Redakcia Československého terminologického časopisu oznamuje, že od r. 1967 bude namiesto ČSTČ vychádzať časopis Kultúra slova, ktorý sa bude venovať otázkam slovenskej terminológie a jazykovej kultúry.

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, DrSc.

Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korešpondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, DrSc., prof. dr. Milan Jelínek, CSc., prof. dr. Eugen Jóna, CSc., Jaroslav Kuchař, CSc., Ivan Masár, dr. Štefan Peciar, CSc.

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

OBSAH V. ROČNÍKA

Články

Bárta, Rudolf: Fajáns a majolika	34
Název a pojem <i>keramika</i>	31
Bartáková-Pikorová, Jarmila — Barták, Josef: Názvy částí lietadlových systémov	84
Doruľa, Ján: O niektorých starých slovenských slovách a práv- nych termínoch	302
Drozd, Lubomír: O některých přístupech k odbornému jazyku v Německé spolkové republice	199
Dvoňč, Ladislav: K niektorým základným onomastickým termínom	215
Hirschfeld, Eugen: Terminologie ve strojírenské technologii	97
Horecký, Ján: K histologickému názvosloviu	193
Jeníček, Ladislav: Několik poznámek k vývoji terminologie nauky o kovech	231
Jóna, Eugen: K začiatkom štúrovskej terminológie	257
Kabina, Imrich: Z ďalších aktuálnych otázok právnej terminológie	270
Kapanadze, L. A.: Termín a terminológia	1
Kocourek, Rostislav: K metodě zpracování dvoujazyčného od- borného slovníku	65
Krasnická, Jaroslava: Pojmenování českých lidových tanců	129
Krautman, Josef: Sufix <i>-dora</i> ve španělské terminologii silnič- ních a stavebních strojů	296
Křížek, Jiří — Kuchárová, Jiřina: Poznámky k vývoji čes- kého psychiatrického vyjadřování	292
Kuchar, Rudolf: Slovo <i>svedomie</i> v historickom vývine slovenskej právnej terminológie	163
Majtánová, Marie: Z vývinu slovenskej botanickej terminológie	242
Mervart, Miroslav: Konfrontace názvosloví kyselin a zásad v češ- tině a ruštině	224
Roudný, Miroslav: Studium vzájemného vztahu české a slovenské terminologie rozborem paralelných textů českých a slovenských	13
Špůrek, Milan: K revizi terminologie svahových jevů	282
Vlk, Alexej: O překládání názvů specificky cizích reálií	24

Diskusie

Adámek, Vladimír: Názvosloví obalové techniky	170
Dvonč, Ladislav: Ešte k prídavným menám <i>juhoslovanský</i> a <i>južnoslovanský</i> v odbornom názvosloví	113
Vulgárna latinčina, demotická egyptčina	51
Gogola, Elemír: Poznámky k slovenskému názvosloviu hmyzu a k návrhu slovenských názvov chrobákov	37
Madlen, Ján: O potrebe nových názvov v zoolologickej nomenklatúre	42
Minich, Ľudovít: Na okraj slovenskej geodetickej terminológie	243
Papánek, František: K termínom <i>kultúrny les</i> , <i>pestovaný les</i> , <i>umelý les</i>	109
Veselý, Jiří: Několik poznámek k šachové terminologii	182
Zachar, Dušan: Nové termíny v zalesňovaní	46
Význam termínov <i>sutinové prúdy</i> a <i>sutinové povodne</i>	308

Zprávy a posudky

Dvonč, Ladislav: Gramatické dielo Antona Bernoláka	189
Jazyk a štýl modernej prózy	59
Prehľad slovenských terminologických príspevkov za rok 1965	331
Príspevky o jazykovednej terminológii v Sborníku prací filozofickej fakulty brněnské university	117
Horecký, Ján: Flóra Slovenska I	318
Malý kľúč výtrusných rastlín	127
O. Ferienc, Vtáky I (Stavovce Slovenska II)	122
Masár, Ivan: M. Ondrejčka a spolupracovníci, Vnútorné choroby III, IV	126
Niektoré otázky terminológie	315
S. Šaling — M. Šalingová — O Peter, Slovník cudzích slov	252
Vzťah terminologickej a bežnej slovnej zásoby	57
Znova o Atlase liečivých rastlín	255
Masárová, Margita: B. Čebotarev — T. Haburčák — S. Švagrovský, Ruština pre technikov	124
Šabršula, Jan: Vědecké dílo o francouzské letecké terminologii	254
Tyl, Zdeněk — Tylová, Milena, Přehled českých terminologických příspěvků za rok 1965	321
Register	383
Rejstřík	337

2925/421
P

TERMÍN A TERMINOLÓGIA¹

L. A. Kapanadze

Termíny sú bohatou časťou lexiky moderných jazykov a hrajú dôležitú úlohu v ich vývoji. Podľa výpočtov českého jazykovedca K. Sochora 90 % nových slov patrí k vedeckej a technickej terminológii.² Termíny sú „najovládateľnejšou“ súčasťou slovnej zásoby. Preto má vytváranie terminológií rôznych vied, t. j. terminologická prax, nielen praktický, ale aj veľký teoretický význam a je príkladom účelného prispôsobovania jazykových prostriedkov potrebám výmeny skúseností v ľudskej spoločnosti. Skúmanie vzájomného pôsobenia terminológií rôznych vied a ostatnej slovnej zásoby predpokladá presnú odpoveď na otázku, v čom spočíva podstata termínu ako osobitnej lexikálnej jednotky. Takáto odpoveď však nejestvuje.

Slovo *termín* používa sa v jazykovede v najrozličnejších, často neurčitých významoch. Hovorí sa o termínoch vedeckých, umeleckých, technických, o všeobecne politických a športových termínoch, ako aj o bežných termínoch, o termínoch príbuzenstva, hodnotiacich termínoch, o termínoch farebného spektra. Terminológia sa spomína jednak vtedy, keď ide o také lexikálne jednotky, ktoré tvoria viac-menej uzavretú sémantickú skupinu alebo triedy ekvivalentných významov, jednak vtedy, keď sa chce zdôrazniť pomenovacia funkcia celého radu slov. N. Kruševskij písal o prirodzenej terminológii jazyka, pričom mal na mysli pomenovanie predmetov, ktoré sa menia veľmi pomaly (pomenovania rastlín a zvierat).³ S. Ullman delí celú slovnú zásobu podľa princípu „odborné a všeobecné termíny“; odbornými termínmi rozumie slová presne určené a konkrétne a všeobecnými termínmi

¹ V štúdiu sa skúma vedecko-technická terminológia. Umelecké, všeobecne politické, športové a iné termíny sa neskúmajú.

² K. Sochor, *Průručka o českém odborném názvosloví*, Praha 1955.

³ N. Kruševskij, *Očerki nauki o jazyke*, Kazaň 1883, 134–135.

kový (vzájomný vzťah k špecifickým objektom skutočnosti). S týmto názorom možno ťažko súhlasiť. Termín sa líši od akéhokoľvek iného slova predovšetkým funkčne.

Podľa nášho názoru je veľmi dôležitá myšlienka akademika V. V. Vinogradova, ktorý za hlavnú osobitosť termínov pokladá ich vymedzovaciu funkciu.¹¹ Termín nepomenúva pojem, ako ho pomenúva bežné slovo, ale pojem sa termínu pripisuje, ako by sa k nemu prikladal. Ani v slovníkoch sa termín nevysvetľuje, ale sa definuje, preto nemožno hovoriť o lexikálnom význame termínu v bežnom zmysle tohto slova. Význam termínu¹² je vymedzenie pojmu, definícia, ktorá sa mu pripisuje. Ak nie je známa definícia, nie je známy ani termín a nijaké spojenia slov, resp. asociácie tu nepomôžu. Tento rozdiel medzi bežnými spisovnými slovami a termínmi má principiálny charakter. Zatiaľ čo k bežným slovám spisovného jazyka, ktoré majú lexikálny význam, jestvujú synonymá a antonymá, nič podobné nenachádzame v terminológiách. Niet termínov „významovo blízkych“, sú terminologické dublety (napr. *šachta* — *jama*, *chlorid sodný* — *kuchynská soľ*; tieto dvojice sú úplne totožné).

Práve pre túto svoju vlastnosť je termín „lahostajný“ k diachrónii. Význam bežného slova sa formuje a mení v procese historického vývinu. Pritom veľkú úlohu hrajú rôzne lexikálno-sémantické kontexty, v ktorých slovo vystupuje. Tieto kontexty často zbližujú alebo odďaľujú významy rôznych slov. Inak je to s termínom. Jeho vnútorný obsah sa mení len pri preskupovaní pojmov vo vede, v súvislosti s vývojom samotnej vedy, s vývojom nových predstáv a názorov. Osud slova-termínu nie je nijako spojený s osudom iných slov, pretože v jeho histórii niet problémov lexikálnych vzťahov, synonymie, antonymie. Z tohto chápania obsahu termínu podľa vyjadrenia G. O. Vinokura vyplýva taká jeho zvláštnosť, ako je „intelektuálna čistota“. Expresívnosť a modálnosť, vyjadrujúce vzťah hovoriaceho k vyslovenému, sú prvkami lexikálneho významu, ktoré termín nemá.

¹¹ „... Slovo plní pomenovaciu alebo vymedzovaciu funkciu, je teda alebo prostriedkom presného označenia a vtedy je jednoduchým znakom, alebo je prostriedkom logickej definície a vtedy je vedeckým termínom.“ (V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, Moskva—Leningrad 1947, 12—13.)

¹² Práve preto sa v niektorých prácach hovorí nie o význame, ale o obsahu termínu.

Zdá sa správne, že na súčasnej úrovni vedy všetky termíny sú prvkami určitej teórie. Aby sa správne pochopil daný termín, treba pochopiť celú teóriu, určiť miesto, ktoré má termín v rámci istej teórie. „Význam“ termínu v modernej vede — to je jeho miesto v teórii¹³ (porov. také termíny ako *atóm*, *fonéma*, *bunka*, *dedičnosť* ap.).

Druhá dôležitá črta termínov spočíva v tom, že sú členmi určitého prísneho systému. Systémovosť termínov, prísna závislosť jednotiek vnútri terminológií je hlavnou charakteristickou črtou tohto druhu slov. V každej oblasti vedy a techniky predstavuje terminológia vyčísliteľný a uzavretý systém. Z týchto systémov nemožno vziať ani k nim pridať nijakú časť bez toho, žeby sa nezmenili iné časti a nedošlo k celkovému preskumpeniu termínov. Preto možno hovoriť o štruktúre terminológií v najpresnejšom a najprísnejšom vedeckom zmysle.

Veľmi plodná je teória terminologického poľa,¹⁴ ktorú vypracoval A. A. Reformat'skij. Poľom termínu je daná terminológia, terminológia danej oblasti vedy alebo techniky. Mimo tohto poľa stráca termín svoju charakteristiku. Terminologické pole je idiomatické pre každú terminológiu. Toto pole pokrýva celý systém pojmov danej vedy. Termín má vždy presne určené miesto v „matrici“ daného terminologického poľa, je krajne paradigmatický. Pre každý termín je veľmi podstatná jeho „hodnota“ (valeur) v Saussurovom chápaní tohto slova, t. j. hodnota daná okolím a vyplývajúca z protikladu jedného prvku k druhým prvkom systému.

Naproti tomu syntagmaticky je termín podmienený veľmi málo. Je ľahostajný ku kontextu. Kontext akoby odhaľoval „možnosti“ spisovných slov, vytvára zložitú hru polysémie. Aj termín nadobúda jednoznačnosť práve na základe svojej príslušnosti k danému, a nie k inému terminologickému poľu.¹⁵

¹³ Pozri A. V. Isačenko, *Termin-opisanije ili termin-nazvanije?* Sb. Slavjanska lingvistična terminologija, Sofia 1962, str. 24. (Slovenský preklad v ČSTČ 3, 1964, 257–264.)

¹⁴ A. A. Reformat'skij, *Čto takoe termin i terminologija?* Moskva 1959, str. 9. Porov. aj poznámku E. Hampa: „Aby sme zhodnotili výsledky práce autora, ktorý venoval nemálo úsilia vytvoreniu prísneho, vnútorne dôsledného systému, ... treba dať termín, ktorý nás zaujíma, do poľa iných termínov, ktoré je preň najmenej podstatné“ (Slovar ame-rikanskej lingvističeskoj terminologii, Moskva 1964, str. 20).

¹⁵ A. A. Reformat'skij, *Čto takoe termin i terminologija*, 10.

Termín *redukcia* označuje v biológii „rozvoj vedúci k zjednodušeniu organizmu“, v chémii „odkysličenie“, v technike „zmenšenie sily pohybu, napätia“, v jazykovede „zoslabenie sily hlasu alebo dĺžky“, v medicíne „vloženie kúska kosti namiesto vybranej poškodenej časti“. Nemožno si ani predstaviť také kontexty, kde by sa diferenciálne vlastnosti týchto „významov“ mohli neutralizovať. Porov. aj termíny *vid* v chémii a v jazykovede, *tlak* vo fyzike a medicíne, *syntéza* v chémii a kybernetike, *morfológia* v jazykovede a v biológii ap. Všetky tieto termíny žijú v rôznych terminologických systémoch, patria k rôznym terminologickým poliam. Vývoj vnútorného obsahu termínu celkom závisí od obsahu a metodológie tej vedy, ktorú daný termín predstavuje. Termín je teda taká pomenovacia jednotka v danej oblasti vedy a techniky, ktorej sa pripisuje určitý pojem, ktorá súvisí s inými pomenovaniami v tejto oblasti a ktorá tvorí spolu s nimi terminologický systém.

Charakteristické zvláštnosti termínu spôsobujú oddeľovanie, izolovanie vedecko-technickej terminológie od bežnej slovnej zásoby spisovného jazyka. Z tohto hľadiska zrejme možno skúmať terminológiu ako osobitné podsystémy spisovného jazyka, ktoré sú charakterizované uzavretosťou a prísnou systémovou súvislosťou vnútri terminológií (je známe, že bežná slovná zásoba nie je uzavretý systém).

Medzi terminológiami a bežným spisovným jazykom existuje stály kontakt, prebieha stála výmena (časť bežných slov sa terminologizuje, napr. *pamäť*, *ustatost*, *driek*,¹⁶ mnohé termíny zas prenikajú do spisovného jazyka, pričom sa determinologizujú ap.).

Táto výmena je možná nie napriek hlbokému rozdielu, ktorý existuje medzi termínmi a netermínmi, ale práve preň. Keď sa termín dostane do bežného spisovného jazyka, nadobúda lexikálny význam a stáva sa slovom štylisticky príznakovým. Prenasleduje ho akási „technická aureola“, preto sa niekedy používa ako štylistický prostriedok.¹⁷ Pritom expresívne zafarbenie termínu vzniká porovnávaním „prísne“ vedeckého ter-

¹⁶ Pravdu majú vedci, ktorí pripomínajú, že v danom prípade nejde o rôzne významy jedného slova, ale o rôzne slová.

¹⁷ Presvedčivú kritiku názorov G. R. Piotrovského, ktorý predpokladal, že „odborná terminológia sa úplne včleňuje do lexiky hovorového jazyka“, podal A. A. Reformatskij.

mínu s bežnými slovami, ktoré sa objavuje v našom vedomí. Toto zafarbenie sa obzvlášť jasne prejavuje pri porovnaní synonymných jazykových prostriedkov.¹⁸ (Porov.: *latentný — skrytý, alopecia — plešivosť, najlepšie riešenie — optimálne riešenie* ap.).

Pravda aj v najbežnejšom jazyku jestvujú terminologické polia totožné s terminologickými poľami vedy a techniky. Niet ich však veľa (najznámejšie a najjasnejšie príklady sú termíny príbuzenstva, termíny označujúce farebné spektrum). Niekedy ide o neúplnú, akoby roztrhanú maticu. Dôležité však je, že „terminologickosť“ vôbec nie je cudzia bežnému jazyku, že aj v nej žijú uzavreté a navzájom súvisiace systémy.¹⁹ Možno práve preto je vplyv rôznych terminológií na bežný jazyk taký mnohostranný.

Z dlhého radu vlastností pripisovaných termínu sú teda najpodstatnejšie tieto:

1. obsah termínu — termínu prisudzovaná definícia;
2. termíny sú prísne systémové, vždy sú navzájom spojené s inými jednotkami terminologického poľa.

Ostatné vlastnosti termínu sú odvodené od týchto základných vlastností. Patria k nim také vlastnosti, ako je jednoznačnosť v rámci daného terminologického systému (podľa A. A. Reformatského bolo by správnejšie hovoriť o „tendencii k monosémickosti“, pretože je to len tendencia a vôbec nie stála vlastnosť termínu).

V chápaní jednoznačnosti ako nevyhnutnej vlastnosti termínov zachádzajú niektorí bádatelia do paradoxov. Napr. N. P. Kuzkin vo svojej práci o podstate termínu uvažuje takto: Jednou zo základných vlastností každého termínu je jednoznačnosť aspoň v rámci danej terminológie. Mnohé slová však nevyhovujú tejto požiadavke. To znamená, že nie sú termínmi. Slovo *davlenie* (tlak) podľa mienky autora tohto článku nie je termínom, pretože je mnohoznačné a má synonymá.²⁰ Neudržateľnosť takéhoto presvedčenia je zrejmä.

Pretože „význam“ termínu je logická definícia pojmu, nemá

¹⁸ Pozri Ch. Bally, *Francuzskaja stilistika*, Moskva 1961, str. 270.

¹⁹ Pozri D. N. Šmelev, *O nekotorych tendencijach razvitiya sovremennoj russkoj leksiki* (v sb. *Razvitiye leksiki sovremennogo russkogo jazyka*, Moskva 1965).

²⁰ N. P. Kuzkin, c. d., 141.

termín emocionálne (expresívne) vlastnosti. Ani štylistické varianty nie sú pre termín charakteristické. Avšak mnohí bádatelia po R. T. Piotrovskom ďalej hľadajú emocionálne a štylistické charakteristiky termínov. „V sémantike termínu je účelné rozlišovať prvky vedeckého zhodnotenia pojmu,“ píše O. M. Dobrovolskij-Dolivo.²¹ Ako príklady sa uvádzajú termíny *driek*, *hlava*. Ale obsahujú tieto termíny čí len náznaky vedeckého hodnotenia pojmu? V podobných prípadoch máme do činenia s dosť rozšíreným spôsobom tvorby termínov pomocou metafory,²² teda pomocou obrazného prehodnotenia pojmov. Keď sa slovo stane termínom, stráca obraznosť a vstupuje do nových spojení (porov. napr. v bežnom jazyku *hlava* — *hlávka* a v terminológii *hlava* — *hlavica*; porov. aj v angličtine *grass* (tráva) — *poruchy na rádiolokačnej obrazovke*, *grayout* (sivý závoj) — *dočasná porucha zraku následkom preťaženia*).²³ Každý, kto píše o vedeckom jazyku, venuje pozornosť tejto osobitosti. V knihe D. D. Daniina *Svet zvláštností (Neizbežnosť strannogo mira)* čítame: „Fyzici samozrejme nehovorí o látke a poliach v takých voľných a nepresných výrazoch. No pôvod väčšiny vedeckých pojmov je voľný a nepresný. Náš hviezdny ostrov vo vesmíre oceáne pomenúvajú astronómovia *Galaxiou*. Aké vedecké slovo! A grécke slovo *galaktikos* je iba — *mliečny*. Hviezdnu dráhu, ktorá sa v noci nad nami belie, vôbec nepomenovali Mliečnou dráhou astronómovia. Prijali tento obraz do svojho odborného slovníka. Jedinou príčinou bola jednoducho podobnosť, veľká podobnosť. A „dažde“ alebo „snopy“ kozmických častíc — to je tiež veľmi podobné... Premena básnickej metafory na vedecký termín nie je výnimkou, ale pravidlom. Možno sa v tom prejavujú črty príbuznosti poézie a vedy, tá ich spoločná vlastnosť, že sú to rôzne formy ľudského poznania reality.“ (Moskva 1962, str. 30.)

²¹ O. M. Dobrovoľskij-Dolivo, *Francuzskaja vojennaja terminologija, istočniki i puti jejo obrazovanija*, kand. dizertácia, Moskva 1959, 32.

(napr. v botanickej terminológii).²⁴ V takomto prípade však nejde o paralelnú existenciu prvkov rôznych matic, rôznych systémov, ale každý termín je v rámci svojho systému neutrálny.

Definíciou termínu, ktorú navrhujeme v tomto článku, oddeľujeme termín od profesionalizmu. Profesionalizmy vystupujú obyčajne ako dublety vedeckých a technických termínov a nikdy netvorí uzavretý systém; sú to ojedinelé, navzájom nespojené jednotky. Profesionalizmy majú spravidla určitú malebnosť, obraznosť (porov. napr. *sinchrofazotron* — *kastrju-la* = kastról).

V mnohých prácach sovietskych lingvistov (G. O. Vinokura, A. A. Reformatského) pozorujeme snahu výrazne oddeliť terminológiu a nomenklatúru. Nomenklatúrou „treba rozumieť systém úplne abstraktných a konvenčných symbolov, ktorých jediným účelom sú z praktického hľadiska maximálne vhodné prostriedky na pomenovanie predmetov a vecí bez priameho vzťahu k potrebám teoretického myslenia, operujúceho týmito vecami.“²⁵ Myslíme, že to zďaleka nie je presná definícia. Čo rozumieť „abstraktnými a konvenčnými symbolmi“? Slová alebo nie slová?

Kde je hranica medzi termínom a nomenklatúrnym znakom? Možno predpokladať, že napríklad chemické termíny sú konvenčné symboly? Symboly sú neproduktívne, ale tieto slová sú produktívne. Sú prísne systematizované, závislé od seba a napokon definujú presný vedecký pojem. Plným právom ich možno nazvať termínmi. To isté možno povedať o mnohých technických termínoch, o početných súpisoch technických súčiastok. Je zrejmé, že do nomenklatúry možno pri prísnom postupe zahrnúť len vlastné mená v geografii a kartografii (ide o mená typu Chingan, Berlín, Himaláje) a také technické štítky ako MAZ-200, Dip, ZIL, ČCHZ-57 ap. Je charakteristické, že v praxi je téměř nemožné urobiť hranicu medzi termínom a nomenklatúrnym znakom, ak sa tomuto znaku pripisuje širší význam.²⁶

²⁴ N. S. Rodzevič, *Porjattja termin, terminologija i nomenklatura v pracjach radjanskich i zarubižnich učenyh*, Leksikografičnij bjuleteň, Kijev 1963, vyp. IX, str. 10–11.

²⁵ G. O. Vinokur, c. d., 8.

²⁶ Pozri o tom N. S. Rodzevič, c. d.; V. N. Sergejev, *Terminologija izobrazitel'nogo iskusstva v russkom jazyke XIX–XX vv.*, Avtoref. kand. diss., Leningrad 1964, 5.

Veľmi závažné je zistenie, že termíny oveľa viac podliehajú subjektívnemu vplyvu ako iné slová. V knihe A. Maurois Život Alexandra Fleminga sa dosť presne reprodukuje reťaz úvah vedca pri utváraní termínu: „Celou sériou pokusov Fleming dokázal, že látka má vlastnosti enzýmov (prírodných fermentov). Ako pomenovať nájdenú látku? ... Wright, ako je známe, sa nadchýnal tvorením slov z gréckych koreňov. Keďže nová látka pripomína ferment (enzým) názov sa teda musí končiť na -zým a keďže táto látka rozpúšťala, „lyzovala“ (*lysis* = rozpúšťanie) niektoré mikróby, pomenovali ju *lyzo-zým*“ (Moskva 1961, str. 109). „Asi vtedy sa Fleming rozhodol, že látka vylučovaná plesňou do bujónu by si zaslúžila názov. Pomenoval ju penicilínom. Toto slovo je celkom zákonite utvorené od *penicillium* ako *digitalín* od *digitalis*,“ vysvetľoval neskôr (str. 133).

Vzťah uvedomelého, regulovaného a živelného v terminológiách vyžaduje si seriózne skúmanie. Prax ukazuje, že termín, ktorý sa raz začal používať, ťažko ustupuje novému pomenovaniu. Ešte r. 1931 D. S. Lotte namietal proti termínu *korobka skorostej* (rýchlostná skriňa) kaziacemu technickú ideu.²⁷ Bol navrhnutý a zavedený iný termín *korobka peremenny peredač* (prevodová skriňa). Avšak dodnes existujú tieto termíny vedľa seba. Starý názov je dokonca rozšírenejší (najmä v hovorovej reči).²⁸

Jednou z najaktuálnejších otázok v terminologickej praxi, o ktorej sa najviac diskutuje, je otázka motivácie termínu (opisný termín alebo pomenovací termín). Existujú dve krajné hľadiská. Jedni vedci predpokladajú, že termín vyjadruje logickú štruktúru pojmu (bulharský jazykovedec Andrejčin). Iní myslia, že najlepšie sú pomenovacie termíny, t. j. v danom jazyku „nezmyselné“, nemotivované slová (Marouzeau). Na príklade jazykovednej terminológie A. V. Isačenko presvedčivo dokázal, že požiadavka opisnosti termínu, jeho bezprostrednej zrozumiteľnosti spočíva v nedorozumení. Termín nadobúda svoj konkrétny význam len v kon-

²⁷ D. S. Lotte, *Očerednyje zadači techničeskoj terminologii*, Izvestija Otdelenija obščestvennyh nauk AN SSSR, 1931, str. 283.

²⁸ Porov.: „... namiesto termínu *šarnir Guka* (Hookov záves) sa teraz používa termín *šarnirnaja mufta*, ale leningradskí šoféri ďalej nazývajú tento záves jednoducho *guk* (V. T. Petuškov, Sb. Voprosy terminologii, Moskva 1961, 111).

texte všeobecnej teórie.²⁹ Otázka motivácie — nemotivácie termínu má veľmi dôležitý praktický význam. Je to koniec koncov problém národného a medzinárodného v terminológii, je to otázka prevzatých slov v terminologických prácach. K. Hausenblas poukazuje na to, že vzťah motivovaného termínu k inému pomenovaniu uskutočňuje sa trojako:

1. Termín vyjadruje nejakú charakteristickú črtu javu bez ohľadu na príslušnosť pojmu k určitému systému.

2. Termín sa zaraďuje do systému terminológie.

3. Jedno i druhé súčasne.³⁰

K termínom prvého typu možno počítať také slová ako *parník*, *rýchlik*; k termínom druhého typu *alfa-lúče*; k termínom tretieho typu *vodovod*, *plynovod*.

Motivácia (najmä pri prvom type) je vždy iba náznakom, a to neúplným, často dokonca dosť neurčitým. Niekedy je taká motivácia zlým orientačným bodom pre vysvetlenie významu termínu. Pred takouto motiváciou treba dať prednosť motivácii, ktorá zaraďuje termín do systému. (Táto praktická požiadavka vyplýva zo špecifickosti termínu.)

Také vlastnosti slov ako presnosť, stručnosť, schopnosť odvodzovať ďalšie slová, skutočnosť, že niet dubliet, taktiež patria k dôležitým požiadavkám, ktoré sa kladú na nové termíny pri terminologickej práci.³¹

Pozornosť si zasluhuje aj otázka stupňa terminologizácie toho-ktorého slova (D. S. Lotte, K. Hausenblas, N. D. Andrejev, V. L. Zambržickij a i.). Popri všeobecne známych termínoch jestvujú termíny jednotlivých vedeckých škôl, smerov, tzv. pracovné termíny, termíny individuálne. Viacslovné termíny bývajú nedostatočne idiomatické (v takých prípadoch sa hovorí o „poloterminoch“). N. D. Andrejev a V. L. Zambržickij zavádzajú veľmi dôležitý pojem „prah terminologizácie“³² a navrhujú určiť ho štatisticky. (Zisťuje sa, či skúmaný termín so stanovenou relatívnou frekvenciou používa dostatočný počet autorov.) Vychádzajúc z hlavných osobitostí termínu bolo by možné navrhnúť iné hodnotenie stupňa

²⁹ A. V. Isačenko, c. d., 20.

³⁰ K. Hausenblas, c. d., 252.

³¹ Pozri práce D. S. Lotteho, N. K. Suchova, akad. A. M. Terpigoreva a i.

³² Pozri N. D. Andrejev — V. L. Zambržickij, *Imennoje slovo-obrazovanie v sportivnoj terminologii*, Sb. Razvitiye sovremennogo ruskogo jazyka, Moskva 1963, 120.

terminologickosti: termín prekračuje prah terminologizácie, keď obsadzuje určité miesto v terminologickej matici, určitý štvorček, neobsadený iným slovom alebo slovným spojením.

Špecifickosť termínu ako osobitnej lexikálnej jednotky podmieňuje osobitný výber slovotvorných prostriedkov pri jeho tvorení. Napríklad v terminologických súpisoch sa zaužíval pre ruštinu úplne netypický spôsob tvorenia slov z grécko-latinských morfém. (To je príznačná črta medzinárodnej terminológie.) Zaujímavé je zistenie D. S. Lotteho, že význam slovného základu v súbore morfém je iný v technickej reči ako v bežnej.³³

Prirodzene to, čo sa povedalo v tomto článku, nie je vyčerpávajúce. Bohatá problematika špecifickosti termínu si vyžaduje seriózne a dôkladné štúdium.³⁴

Z ruského originálu *O poňatijach „termin“ i „terminologija“* (Razvitije leksiki sovremennogo russkogo jazyka, Moskva 1965, 75–85) preložila Margita Masárová.

³³ „Sufix... zaraďuje pojem „gruzovik“ do určitej kategórie pojmov, alebo označuje tu v podstate širší pojem ako celý termín *gruzovik*, čo je to isté“ (D. S. Lotte, *Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii*, Moskva 1961, str. 86). Pozri aj T. L. Kandelaki, *Svajaz meždju sodержanijem i morfemnoj strukturoj techničeskich terminov*, Filologičeskije nauki, 1964, č. 3, (Slovenský preklad v ČSTČ 4, 1965, 65–79.)

³⁴ Z originálu sme vynechali príklady, ktoré by v preklade nedostatočne ilustrovali autorov výklad.

STUDIUM VZÁJEMNÉHO VZTAHU ČESKÉ A SLOVENSKÉ
TERMINOLOGIE ROZBOREM PARALELNÍCH ODBORNÝCH
TEXTŮ ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH

257
6-24

Miroslav R o u d n ý

Na vzájemnou srozumitelnost českých a slovenských odborných textů mají nepochybně vliv vedle slovní zásoby (a kontextu) i jiné stránky obou jazyků (hláskosloví, tvarosloví, syntax ap.). Bylo by ještě velmi užitečné sledovat všechny tyto mimolexikální prvky, jak společně s rozdíly lexikálními způsobují při vzájemném styku obou jazyků různá nedorozumění a nepochopení, a hledat jejich zákonitosti (popř. i statistické). To však je metoda velmi náročná a výchozí fakta týkající se srozumitelnosti mohou být velmi subjektivní povahy, takže výsledky nejsou zvláště při omezených možnostech, zcela spolehlivé.

Rozhodující význam zde mají jistě především rozdílnosti v názvosloví odborných textů. Proto jsme se pokusili porovnat české a slovenské názvosloví z hlediska vzájemné srozumitelnosti. Hledali jsme při tom co možná objektivní metodu. Její hodnota není zcela ověřená, a proto předkládáme její ukázkou čtenářům Československého terminologického časopisu k posouzení. Vycházeli jsme z rozboru českých a slovenských odborných textů. Rozbor textů je pro zjišťování vzájemných rozdílností důležitý zvláště proto, že umožňuje sledovat odborné výrazy v přímém sdělování, to znamená bez ohledu na seznamy názvů a odborné slovníky, v nichž je mnoho umělých názvů v praxi neužívaných. Dá se předpokládat, že zvláště autoři populárně vědních prací budou volit ze spisovných názvů právě ty, které jsou nejširšímu okruhu odborných čtenářů nejbližší a nejznámější.

Terminologické rozdílnosti obou jazyků lze sledovat v jejich vývoji po určitých časových etapách historie našich národů. Pro odborný jazyk by bylo vhodné stanovit tyto etapy podle důležitosti časových úseků pro rozvoj technických a vědních oborů i národních kultur. Tak bychom dostali sled asi pěti období: 1. do r. 1848, 2. od r. 1848 asi do r. 1900, 3. období mezi oběma světovými válkami, 4. období druhé světové války, 5. období po druhé světové válce.

Při tom je nutno brát zřetel na to, že v každém oboru byl,

zvláště ve slovenštině, velmi odlišný vývoj. Od poloviny minulého století je možno sledovat popularizační texty jen v zemědělských oborech a u některých řemesel. Průmyslové a vědecké obory se ve slovenské popularizační literatuře uplatňují až mnohem později.

Průzkum vzájemných vztahů češtiny a slovenštiny v odborném jazyce by byl jistě i za těchto okolností materiálově velmi náročný a nákladný. Za daných podmínek bylo přesto možno učinit pokus prozkoumat české a slovenské odborné názvosloví jednoho úzkého oboru ve dvou různých obdobích. Pro důležitost sepětí odborného slovníku se slovníkem neodborným byly zvoleny texty populárně vědní, a protože na Slovensku byly ve starších obdobích nejrozšířenější popularizační odbornou literaturou rolnické příručky, bylo zvoleno názvosloví rostlinné výroby. Aby bylo možno srovnat různá období, byly vybrány příručky z doby před první světovou válkou a příručky z doby nejnovější.

Vyexcerpovaná literatura:

1. *Spríevodca poľnohospodára*, zostavili inž. Michal Šanta a inž. Juraj Pindúr, SVPL 1962 (392 str.);
2. *Jak dobře hospodařit od jara do zimy*, Praha 1960 (439 str.);
3. *Hospodářská nauka*, Andrej Bážik, V Skalici 1901 (110 str.);
4. *Český rolník*, J. A. Prokůpek, Otto 1899 (180 str.).

Literatura pro doplňování a kontrolu:

1. *Zápisník agronóma*, SVPL 1958 (290 str.);
2. *Rukověť pěstování hlavních plodin*, SZN 1955 (144 str.);
3. *Rukověť zemědělství*, vydal dr. J. B. Lambl v Praze 1888 (428 str.);
4. Daniel Lichard, *Slovenská obrázková Čítanka hospodárska*, 1882.

Vedle vyexcerpovaných prací bylo vzato k ruce vždy ještě alespoň po jedné paralelní publikaci ze stejné doby pro každý z obou jazyků, aby bylo možno při práci získaný materiál kontrolovat a doplňovat. Zároveň bylo přihlédnuto k základním slovníkovým pracím obou jazyků.

Vyexcerpovaný materiál je uspořádán jednak abecedně (aby bylo možno sledovat formální stránku názvů) a jednak věcně, aby bylo možno sledovat vztahy významové a vývoj názvů ve věcně příbuzných skupinách pojmů. Pro věcné roztrídění byl zvolen v daném úseku tento systém:

- 1 .. rostlinná výroba
- 10 .. všeobecně (pěstování, pohon, potah atd.)
- 11 .. plodiny (jejich vývoj, části, skupiny a druhy)
- 12 .. země a vzduch (půda, podnebí, počasí atd.)
- 13 .. obdělávání půdy (meliorace, příprava, úprava, orba, hnojení ap.)
- 14 .. setí (osivo, šlechtění, moření, způsoby setí, stroje, sázení atd.)
- 15 .. rezerva
- 16 .. kultivace (pletí, jednoci, okopávání, nářadí, stroje ap.)
- 17 .. plevel, škůdci, choroby, vady, škodlivé vlivy a jejich odstraňování
- 18 .. sklizeň, skladování, siláže atd.
- 19 .. organizace, obory zaměstnání, lhůty atd.

Jazykové rozdílnosti v obou našich jazycích jsou různého původu a rozličného charakteru. Ve většině případů jde pouze o rozdílnosti hláskové povahy a ty (kromě případů, kde se nakupí několik hláskových rozdílností v jednom slově, takže dochází ke značnému formálnímu odlišení) zpravidla nečiní v textu velkých obtíží pro vzájemné dorozumění:

<i>predplodina</i> — <i>předplodina</i>	<i>hrach</i> — <i>hrách</i>
<i>repa</i> — <i>řepa</i>	<i>jačmeň</i> — <i>ječmen</i>
<i>slnečnica</i> — <i>slunečnice</i>	<i>ovos</i> — <i>oves</i>
<i>horčica</i> — <i>hořčice</i>	<i>kukurica</i> — <i>kukuřice</i>
<i>mak</i> — <i>mák</i>	<i>konský zub</i> — <i>koňský zub</i>
<i>fazuľa</i> — <i>fazol(e)</i>	<i>pšenica</i> — <i>pšenice</i>
<i>obilie</i> — <i>obilí</i>	<i>repica</i> — <i>řepice</i>

Mohou vzniknout pochyby, zda máme hláskové rozdíly v pádových koncovkách u několikáslovných názvů (*nakladač hnoj* — *nakladač hnoje*) pokládat za hláskovou odlišnost názvu.

Rovněž rozdíly ve způsobu tvoření slov a názvů (rozdílnosti ve formantech) nemusí být velkou závadou, jestliže je základ slov společný: *repica* — *řepák*, *ozimina* — *ozim*.

Rozdílnost mezi slovenskou *ďatelinou* a českým *jetelem* je však závažnější, protože česká *jetelina* (která způsobem tvoření odpovídá *ďatelině*) má jiný význam (označuje celou skupinu hospodářských rostlin, mezi něž náleží i jetel).

Tam, kde jde o pouhý rozdíl v mluvnickém rodě, můžeme být rovněž na pochybách, zda máme mluvit o slootovorné rozdílnosti.

Větší obtíže však vznikají tam, kde jde o rozdíly v samých

základech slov (*zemiaľ* — *brambor*). Ovšem i zde při jisté znalosti alespoň některých nářečí vlastního národního jazyka je možno se v textu aspoň zčásti orientovat, protože mnohé odchylky mezi češtinou a slovenštinou se objevují obdobně už při srovnání spisovných jazyků s jejich nářečími:

zemiaľ — *brambor*

skorý — *raný*

šošovica — *čočka*

strukovina — *luskovina*

krmovina — *pícnina*

krm — *píce*

miešanka — *směska*

lucerna — *vojtěška*

Tam, kde existují dublety odborných a neodborných názvů (v češtině např. *brambor* — *zemák*), v nichž neodborný se blíží odbornému názvu druhého jazyka, může vzniknout rovněž pochybnost, zda nemáme takovou rozdílnost posuzovat podle jiných měřítek než tam, kde bližší dubleta neexistuje.

Největší obtíže jsou tam, kde mají stejná slova (nebo slova ze stejného základu s hláskovými nebo menšími slovotvornými rozdíly) v každém z obou jazyků jiný význam: *kapusta* — *zeľ*, *raž* — *žito*, *zbožie* — *obilí*. Do jisté míry sem náleží už uvedený případ *ďateliny* (česky *jetel*).

Vedle uvedených rozdílností však najdeme mnoho názvů, které jsou zcela stejné v obou jazycích, např.: *plodina*, *okopánina*, *cukrovka*, *olejnina*, *olejka*, *obilnina*, *proso*, *krmivo*, *lupina*.

Najdou se jistě i slova, která se sice v obou jazycích stejně píší, ale jejich výslovnost je poněkud odlišná, jako je tomu v případě *cukrovky* (slovensky se vyslovuje *cukrouka*); tyto případy však nemají na obtíže ve vzájemném dorozumění téměř žádný vliv. Ostatně i v některých českých nářečích najdeme výslovnost podobnou jako ve slovenštině. V případě *cukrovky* je např. v severovýchodních Čechách výslovnost stejná jako ve slovenštině. A v některých nářečích na východním i západním Slovensku se vyslovuje slovo *cukrovka*, pokud se ho používá, jako v češtině.

Při naznačeném zkoumání shromážděného materiálu je též zajímavé zjišťovat, zda rozdílných názvů v průběhu vývoje obou jazyků přibývá nebo ubývá. Může se při tom postupovat dvojím způsobem.

I. Porovnat české a slovenské názvy daného oboru ve starším a v novějším období, aby se mohlo určit, v kterém období je procento rozdílnosti větší.

II. Porovnat české a slovenské názvy v různých úsecích

daného oboru a zjišťovat, zda je větší procento rozdílností ve starších tradičních úsecích, opírajících se většinou o neodbornou všeobecnou slovní zásobu, nebo v úsecích nově vznikajících a rozvíjejících se, kde se mnoho názvů nově tvoří.

Povšimneme-li si např. dnešních názvů částí hospodářských rostlin, u nichž se dá předpokládat, že jsou už po dlouhou historickou dobu součástí slovní zásoby obou jazyků celkem bez větších změn, docházíme k tomuto srovnání (porovnáváme zde 35 názvů seřazených podle věcných souvislostí — od kořene k plodům — označených indexem podle povahy rozdílu nebo shody v obou jazycích: 1 = zcela shodné, 2 = hláskově odlišné, 3 = slovotvorně odlišné, 4 = zcela rozdílné):

1. <i>semeno</i> — <i>semeno</i> 1	19. <i>oklasie</i> — <i>klasovi</i> 3
2. <i>kliček</i> — <i>kliček</i> 1	20. <i>semenník</i> (<i>matečník</i>) — <i>semeník</i> 1
3. <i>koreň</i> — <i>kořen</i> 2	21. <i>peľ</i> — <i>pyľ</i> 2
4. <i>korienok</i> — <i>kořínek</i> 2	22. <i>plod</i> — <i>plod</i> 1
5. <i>byľ</i> (ž.) — <i>lodyha</i> 4	23. <i>zrno</i> — <i>zrno</i> 1
6. <i>stonka</i> — <i>stonek</i> 3	24. <i>hlúza</i> — <i>hlíza</i> 2
7. <i>steblo</i> — <i>stěblo</i> 2	25. <i>očko</i> — <i>očko</i> 1
8. <i>kolienko</i> (ob. <i>stavec</i>) — <i>kolénko</i> 2	26. <i>buľva</i> — <i>bulva</i> 2
9. <i>slama</i> — <i>sláma</i> 2	27. <i>dužina</i> — <i>dužina</i> 1
10. <i>krčik</i> — <i>krček</i> 2	28. <i>struk</i> — <i>luska</i> 4
11. <i>list</i> — <i>list</i> 1	29. <i>šúľok</i> — <i>palice</i> 4
12. <i>vňať</i> — <i>nať</i> 2	30. <i>šupa</i> , <i>šupka</i> — <i>slupka</i> 2
13. <i>repové listie</i> — <i>chrást</i> 4	31. <i>pleva</i> — <i>pleva</i> 1
14. <i>žilka</i> — <i>žilka</i> 1	32. <i>plievka</i> — <i>plucha</i> 4
15. <i>kvet</i> — <i>květ</i> 2	33. <i>ostie</i> — <i>ostí</i> 2
16. <i>listeň</i> — <i>listen</i> 1	34. <i>osť</i> — <i>osina</i> 3
17. <i>klas</i> — <i>klas</i> 1	35. <i>bezostenný klas</i> — <i>bezosinný</i> 3
18. <i>metlina</i> , <i>lata</i> — <i>lata</i> 1	

Z třiceti pěti názvů je 13 zcela shodných, s hláskovým rozdílem rovněž 13, se slovotvorným rozdílem 4 a pouze 5 je zcela rozdílných. Najdeme zde i několik výrazů známých sice v obou jazycích, ale s rozdílným významem. Mezi českými názvy to je *palice* a *lata*; ze slovenských sem náleží *struk*, *plievka* a *stavec*.

Český název *palice* pro kukuřičný klas se kříží se slovenským slovem *palica* (hůl). Český botanický název *lata* pro jistý druh květenství je i v botanickém názvosloví slovenském běžný; v excerpovaných populárních příručkách se nikde neobje-

vuje a je nahrazován názvem *metlina*, snad též proto, že slovo *lata* znamená ve slovenštině především *lať*. Tento případ je zároveň příkladem toho, že mnohé slovenské názvy jsou svou motivovaností bližší i odborně neorientovanému čtenáři českému než odborná slova spisovné češtiny.

Slovenský název *struk* používaný ve významu *lusk* není ani v českém botanickém názvosloví neznámý, označuje však jiný druh plodů. Kromě toho je běžně známý jako odborný český název pro vývod mléčných žlaz u domácích zvířat. Snad stojí též za zmínku, že moravské nářeční kolektivum *stróči* označuje porost s luskami. Slovenský název *plievka* označuje jiný druh listenu než česká *plevka*, totiž *pluchu*. Slovenský *stavec* je běžnějším označením než odborný botanický název *kolienko* (u stébla); proto se ho patrně používá v excerpované populární příručce. V češtině *stávec* znamená v některých nářečích *stojan s vijákem na přizi*; je však otázka, zda je třeba i takovýto případ počítat mezi významové rozdílnosti mezi češtinou a slovenštinou, když jde o slovo tak málo známé. Zajímavý je název *matečník*, který se objevuje v příručce Andreja Bážika (1901). Znamená tam tolik co *semeník* (jako tomu bylo v češtině z doby Jungmannovy); dnes je ve slovenštině běžný *semenník* a *matečník* je známější ve významu *materská bun-ka* ve včelářství, podobně jako v češtině (*matečník* = buňka pro mateřskou larvu). Pravopisný a výslovnostní rozdíl *se-menník* — *semeník* je nepatrný. Též rozdíl způsobený rozlišováním měkkého a tvrdého *l* ve slovenštině není pro čtenáře odborného textu závažný. Objevují se zde též další rozdíly ve výslovnosti při stejném způsobu psaní (*listen*, *pleva*); protože nám však jde především o jazyk psaný, klasifikujeme stejně psaná slova jako shodná, i když se ve výslovnosti odlišují.

O názvech z oboru mechanizace zemědělské výroby se dá předpokládat, že vznikly z převážné většiny v novější době. Někdy byly uměle vytvořeny. Bude jistě zajímavé zkoumat, jaké rozdílnosti mezi češtinou a slovenštinou vznikají v takovémto úseku názvosloví a porovnat je s rozdílnostmi v úseku *části rostlin*, který obsahuje názvy ze starších vrstev slovní zásoby.

Slovenské názvy z r. 1962

České názvy z r. 1960

1. dvojradličný pluh
2. předplúžok

dvojradličný pluh 1
předradlička 4

3. brázdomer	brázdoměr 2
4. diskové brány	diskové brány 1
5. válec	válec 2
6. nakladač hnoja	nakladač hnoje 1
7. hrobkovač	hrobkovač 1
8. rozhadzovadlo	rozmetadlo 4
9. sejačka	sečí stroj 3
10. vysadzovač	sázecí stroj 3
11. kultivátor perový	kultivátor pružinový 4
12. kultivačné náradie	kultivační nářadí 2
13. sieťové brány	síťové brány 2
14. univerzálna plečka	univerzální plečka 3
15. priečný presekávač	příčný prosekávač 2
16. obilný kombajn	obilní kombajn 3
17. riadkovač	řádkovač 2
18. zberacia mlátačka	žací mlátička 4
19. vysokotlakový lis	vysokotlaký lis 3
20. zberová rezačka	sklízecí řezačka 4
21. řepný kombajn	řepný kombajn 2
22. kombinovaný zberač	kombinovaný sklízeč 4
23. traktorová lišta	traktorová lišta 1
24. miagadlo	mačkadlo, mačkač píče 4
25. zhrnovač	shrnovač 2 (nebo 1?)
26. obracač	obraceč 2
27. sušiak	sušák 2
28. súprava	souprava 2
29. veľkoobjemový prives	velkoobjemový přívěs 2
30. čerpadlo	čerpadlo 1

Porovnáme-li rozdílnosti v tomto úseku s rozdílnostmi v názvech částí rostlin, vidíme, že se jejich charakter a složení liší jen nepatrně. Zjišťujeme, že zcela shodných názvů je (z třiceti) 6 (u částí rostlin z 35 13), hláskově rozdílných 12 (u částí rostlin 13), slohotvorně odlišných 5 (u částí rostlin 4) a zcela různých 7 (u částí rostlin 5). Slova formálně shodná, ale významově rozdílná zde nejsou. Následující tabulka podává výskyt rozdílností v procentech:

Části rostlin		Stroje a nářadí	
Zcela shodné	37 %	40	%
Hláskově rozdílné	37 %	40	%
Slohotvorně rozdílné	11,5 %	16,65	%
Zcela rozdílné	14,5 %	23,35	%

U názvů strojů a nářadí pozorujeme též jeden zajímavý jev, totiž že některé názvy — i zcela rozdílné — mohou být vzájemně srozumitelné (např. *zberač* — *sklízeč*, *rozhadzovadlo* — *rozmetadlo*, *perový* — *pružinový*). Je otázka, zda by nebylo vhodné vytvořit při třídění rozdílností mezi češtinou a slovenštinou zvláštní skupinu právě z takovýchto názvů, protože u nich by někdy bylo možno normalizačním zásahem dosáhnout větší shody nebo většího sblížení názvů v obou jazycích.

Porovnáme-li rozdílnosti mezi českým a slovenským odborným názvoslovím v různých obdobích, můžeme očekávat, že se nám ukáže, zda vývoj spěje ke sblížení nebo k rozrůznění. Ke srovnání tohoto druhu jsme zvolili názvosloví z úseku půdoznalství. V populárních příručkách, zvláště starších, není ovšem pedologických názvů mnoho, přesto však jejich průzkum může dát jistou představu o směru, kterým se vývoj v obou jazycích po určitou dobu ubíral. Vzali jsme za základ názvy obsažené v Bázikově příručce z r. 1901, srovnali jsme je s názvy z české příručky Prokůpkovy (z r. 1899) a výsledek porovnáваме se vztahem obdobných názvů z publikace Sprievodca poľnohospodára (1962) a z příručky Jak dobře hospodařit (1960).

Slovenské názvy z r. 1901

1. *pôda, zem*
2. *jakovosť zeme*
3. *ťažká zem*
4. *ľahká zem*
5. *glejovitá zem*
6. *humus*
7. *prst*
8. *hľina*
9. *hlinastá pôda*
10. *hľinačka*
11. *piesok*
12. *piesočnatá zem*
13. *žabec*
14. *grunt*
15. *štrk*
16. *štrkovatá zem*
17. *múľ*

České názvy z r. 1899

- 2 *půda*
- 3 *jakost půdy*
- 2 *těžká půda*
- 2 *lehká půda*
- 2 *klihovitá půda*
- 1 *humus*
- 1 *prst*
- 2 *hlína*
- 3 *hlinitá půda*
- 3 *hlínatka*
- 2 *písek*
- 3 *písková půda*
- 4 *křemen*
- 4 *žula*
- 2 *štěrk*
- 3 *štěrkovitá půda*
- 4 —

18. *rašelina*
19. *rašelinatá pôda*
20. *borina*
21. *borová pôda*
22. *vápenistá pôda*

- 1 *rašelina*
- 1 *rašelinatá půda*
- 4 —
- 4 —
- 3 *vápenitá půda*

Slovenské názvy z r. 1962

České názvy z r. 1960

1. *pôda*
2. *akosť pôdy*
3. *ťažká pôda*
4. *ľahká pôda*
5. *lepkavá pôda*
6. *humus*
7. *prst*
8. *hlina*
9. *hlinitá pôda*
10. *hlinačka*
11. *piesok*
12. *piesočnatá pôda*
13. *kremeň*
14. *žula*
15. *štrk*
16. *štrkovitá pôda*
17. *múľ*
18. *rašelina*
19. *rašelinitá pôda*
20. —
21. —
21. *vápenitá pôda*

- 2 *půda*
- 2 *jakost půdy*
- 2 *těžká půda*
- 2 *lehká půda*
- 1 *lepkavá půda*
- 1 *humus*
- 1 *prst*
- 2 *hlína*
- 1 *hlinitá půda*
- 3 *hlínatka*
- 2 *písek*
- 3 *písečná půda*
- 2 *křemen*
- 1 *žula*
- 2 *šterk*
- 2 *šterkovitá půda*
- 4 *písečný kal*
- 1 *rašelina*
- 3 *rašelinová půda*
- —
- —
- 1 *vápenitá půda*

Nepřihlížíme-li k rozdílnostem vznikajícím použitím slova *půda* nebo *zem* ve dvouslovných názvech, shledáváme, že v období kolem r. 1900 byly z 20 názvů 4 zcela shodné, 7 s rozdílem hláskovým, 6 s rozdílem slovotvorným a 5 názvů zcela rozdílných. Období kolem r. 1960 však projevuje jasnou tendenci ke sblížení: zcela shodných je 7, s hláskovým rozdílem 9, 3 s rozdílem slovotvorným a pouze jeden zcela odlišný (*múľ* — *písečný kal*); dva zcela odlišné slovenské názvy *borina* a *borová pôda* vymizely v poslední době z odborného názvosloví a byly zcela nahrazeny už dříve běžně existující *rašelinou* a *rašelinitou pôdou*. Mezi názvy, které mají při stejném nebo podobném znění různý význam, je možno počítat ze

staršího slovenského názvosloví výrazy *žabec*, *grunt*, *borina* a *borová pôda*. Slovem *borka* se v češtině sice též označuje rašelinová cihla, ale přesto by uvedeně názvy (naštěstí už neužívané) mohly vést k nedorozumění, a to možná dnes i u slovenských čtenářů, neboť se zdá, že jde vesměs o výrazy už hodně zastaralé. V dnešní době snad ještě zůstává takovým výrazem *můl*; nezdá se však, že by si v příslušném kontextu mohl český čtenář splést tento název se zdomácnělým slovem (v češtině i slovenštině) *mul* (gáza).

Na několika uvedených pokusných sondách je patrné, že názvoslovné rozdíly mezi spisovnou češtinou a slovenštinou nejsou velké, zvláště když uvážíme, že jde o obor, jehož názvosloví se opírá z velké části o lidové zemědělské výrazy, které se krajově značně odlišují i při srovnání českých (nebo slovenských) nářečí mezi sebou. Zcela rozdílných názvů byla vždy téměř čtvrtina, ale většinou jde o takové případy, které v kontextu nemohou způsobovat nedorozumění (*zberač — sklízeč*, *rozhadzovadlo — rozmetadlo* ap.), protože svým do-
slovným významem (motivací) naznačují, oč jde.

Při srovnání staršího období s mladším nebo klasického úseku s moderním se ukázala v prvním případě spíše tendence sbližování slovní zásoby obou jazyků, v druhém nevelké odchylování. Ovšem uvedené sondy nemohou dávat přesný obraz, jsou pouze ukázkou metody. K přesnému obrazu by bylo třeba použít materiálu v daleko širším rozsahu a při zjišťování skutečného vlivu rozdílnosti názvů na vzájemné dorozumění by patrně bylo nutno rozlišovat u jednotlivých názvů též jejich frekvenci. Frekventovanější názvy by bylo třeba zkoumat odděleně od méně frekventovaných nejspíše snad v několika odstupňovaných skupinách. To by ovšem byl úkol mnohem náročnější, než jaký představuje tento pokusný náčrt.

V závěru nutno ještě zdůraznit, že srovnáním zemědělského názvosloví českého a slovenského, i kdyby bylo úplné, není možno získat reprezentativní obraz rozdílů mezi odborným názvoslovím obou jazyků, protože zemědělské názvosloví v sobě zahrnuje mnoho názvů místních, jež přešly do spisovného jazyka. Kdybychom srovnali jednotlivá nářečí, ať česká nebo slovenská, ukázaly by se patrně rozdílnosti mezi zemědělskými názvy v různých krajích přinejmenším stejné jako mezi spisovnou češtinou a slovenštinou.

Jako ukázkou (ovšem opět nikoliv reprezentativní) zde uvedeme srovnání dvaceti názvů polních rostlin a plevelů v hánáckém nářečí, ve spisovné slovenštině a ve spisovné češtině.

Jako pramene hanáckých názvů bylo použito rukopisných slovníků Vlad. Šimka z Holešova a Stanislava Boxana ze Zábřeha, sestavených v r. 1948 a 1949.

Názvy některých polních rostlin a plevelů

V hanáckém nářečí (index ke slovenštině)	Ve slovenštině (index k češtině)	V češtině (index k han. nářečí)
1. <i>čaganka</i> 2	<i>čakanka</i> 2	<i>čekanka</i> 2
2. <i>hořčica</i> 2	<i>horčica</i> 2	<i>hořčice</i> 2
3. <i>charba</i> 4	<i>nevůdza, sinokvet</i> 4	<i>chrpa</i> 2
4. <i>iskerka</i> 2	<i>iskierka, stokráska</i> 4	<i>sedmikráska</i> 4
5. <i>jazěček</i> 4	<i>skorocel</i> 3	<i>jitrocel</i> 4
6. <i>kamilka</i> 4	<i>harmanček, rumanček</i> 4	<i>heřmánek</i> 4
7. <i>kohótek</i> 4	<i>vlčí mak</i> 2	<i>vlčí mák</i> 4
8. <i>kókoľ</i> 2	<i>kúkoľ</i> 2	<i>koukol</i> 2
9. <i>kopr</i> 2	<i>kôpor</i> 2	<i>kopr</i> 1
10. <i>májiček, pomprlik</i> 4	<i>púpava</i> 4	<i>pampeliška</i> 4
11. <i>ohnica</i> 1	<i>ohnica</i> 2	<i>ohnice</i> 2
12. <i>ovsiha</i> 1	<i>ovsiha</i> 4	<i>divoký oves</i> 4
13. <i>pěr</i> 2	<i>pýr</i> 1	<i>pýr</i> 2
14. <i>pchál, pcháč</i> 4	<i>bodliak</i> 2	<i>bodlák</i> 4
15. <i>přeslečka, přeslička</i> 2	<i>praslička</i> 2	<i>přeslička</i> 2
16. <i>smotlacha, chamcha</i> 4	<i>burina</i> 4	<i>plevel</i> 4
17. <i>sóchoťka</i> 4	<i>vres</i> 2	<i>vřes</i> 4
18. <i>šťavík, ščíř</i> 3	<i>šťiav, šťavík</i> 3	<i>šťovík</i> 3
19. <i>talěř</i> 4	<i>margaréta</i> 4	<i>kopretina</i> 4
20. <i>vopava</i> 4	<i>krasovlas</i> 4	<i>pupava</i> 2

Mezi spisovnou slovenštinou a hanáckým nářečím zde zjišťujeme tyto rozdílnosti: polovina názvů je zcela rozdílných, třetina má rozdíly hláskové, jeden rozdíl je povahy slootovorné (*ščíř, šťavík* — *šťiav, šťavík*) a jenom dva se zcela shodují (*ohnica, ovsaha*). Srovnání hanáckého nářečí se spisovnou češtinou dává obraz téměř stejný: polovina je zcela rozdílná, třetina má hláskové odchylky, jeden je slootovorného rázu

(*šľavlik* — *šľovík*); zcela shodný název je jen jeden (*kopr*).

Ani srovnání mezi oběma spisovnými jazyky se příliš od obou předchozích neodchyluje: 40 % názvů je zcela rozdílných, 45 % má jen hláskové odchylky, dva jsou povahy spíše slovo-
votvorné (*skorocel* — *jitrocel*, *štiať* — *šľovík*) a jeden je zcela shodný (*pýr*).

*

Rozšíření oborů a materiálové prohloubení při srovnávání slovenského a českého odborného názvosloví by patrně přineslo trochu jiné výsledky, než které naznačila uvedená sonda. Ale pak teprve by bylo možno určit blíže, na čem je založena blízkost a vzájemná srozumitelnost obou jazyků, jaký je její vývoj a jakými zákonitostmi se řídí. Jistě by se tím přispělo i k řešení otázky, zda základ vzájemné srozumitelnosti spočívá spíše v historické blízkosti nebo více v pozdějším vzájemném kulturním vlivu dvou slovanských jazyků. Získala by se tak jistá opora pro uvědomělé řízení jazykové kultury češtiny a slovenštiny, které by sloužilo kulturnímu i hospodářskému prospěchu obou národů.

O PŘEKLÁDÁNÍ NÁZVŮ SPECIFICKY CIZÍCH REALIÍ

Alexej Vlk

Na prvních stránkách Velkého rusko-českého slovníku jsou uvedeny zásady jeho zpracování. V kapitole Návod k užívání slovníku ve 14. odstavci se kromě jiného uvádí: „Nebylo-li možno přeložit určité slovo — takových příkladů bylo ovšem jen málo — použili jsme popisu.“ Obtíže při vyhledávání českých ekvivalentů se zpravidla vyskytují u cizích slov, která pojmenovávají různé předměty a jevy hmotné a duchovní kultury jiného národa, jež jsou vlastní jen tomuto národu. V podobných případech je sice možno se omezit na pouhý překlad popisem, ale tím bychom mohli uspokojit jen čtenáře cizí literatury, nikoli překladatele; proto je žádoucí, aby takových případů bylo skutečně málo. V některých případech zpracovatelé slovníku jsou nuceni sáhnout i po cizím slovu a připojit k němu stručnou vysvětlivku, oč jde. Také ve Velkém rusko-českém slovníku najdeme slova přejatá z ruštiny a nepřeložená,

poněvadž pojmenovávají věci specificky ruské, např.: *былина* — *bylina* (ruská epická bohatýrská národní píseň) apod. Z ruštiny přejatá slova (*boršč*, *burka*, *burlak*, *bylina*, *černosotěněc* aj.) uvádí také Příruční slovník jazyka českého.

Vyskytují se však slova, která pojmenovávají různé předměty a jevy hmotné a duchovní kultury jiného národa, které sice mají nebo měly obdobu v životě vlastního národa, i když poněkud odlišnou, avšak těchto slov se dnes užívá již zřídka, případně pojmový obsah těchto slov se během doby měnil (viz тракт), a pro něž vyhledávání českých ekvivalentů činí obtíže. Někdy je tomu tak proto, že vhodné české názvy pro tyto věci upadly již v zapomnutí (viz *поштовні силни*). U takových slov si nelze zpravidla učinit správnou představu o věci, kterou pojmenovávají, z pouhého pojmenování, případně ani ne z definice výkladových slovníků. Definice výkladových slovníků nebývají a také nemohou být vždy dost obšírné a jasné a taková slova vyvolávají pak snadno místní asociace, snadno se přenášejí skutečnosti z vlastního prostředí do cizího nebo naopak, a to pak vede k chybným nebo nepřesným překladům (viz *бранка* = *šindel*). Definice výkladových slovníků je sice možno v slovníkářské práci doplnit vhodnou excerpcí (viz *шлях*), ale tomu nemusí vždy tak být. Jde-li o odborný název, není vždy spolehnutí ani na odborný překladový slovník (viz *бранка*).

V pojednáních o překládání krásné literatury se mnohdy zdůrazňuje, že kromě talentu a znalosti cizích jazyků je nutné, aby překladatel znal život, kulturu, zvyky, obyčeje a společenské zřízení toho národa, z jehož jazyka překládá. Toto hledisko do jisté míry platí také pro sestavitele dvoujazyčných překladových slovníků. Vyskytnou-li se slova takového druhu, jak o nich byla zmínka, je pak třeba o věcech, které pojmenovávají, provést některá bádání povahy dějepisné, zeměpisné a národopisné. Shledáme-li, že věc nebo jev, které pojmenovává některé slovo cizího jazyka, mají nějakou obdobu v životě vlastního národa, třebaže někdy trochu odlišnou, je pak možný a nutný překlad prostředky vlastního jazyka. K tomuto všeobecnému úvodu připojují několik příkladů ruských slov, která se v našich slovnících překládala nebo dosud ještě překládají chybně nebo ne vždy dost přesně.

I. Тракт. Slovo тракт jako název pro dálkové široké cesty se objevuje v ruštině po zřízení pravidelného poštovního spojení v Rusku koncem 17. a začátkem 18. století místo dřívějšího spojení *ямская гоньба*.¹

¹ Брокгауз-Ефрон, *Энциклопедический словарь*, Том XXIV, Книга 48, стр. 800—01.

V etymologickém slovníku ruského jazyka² se uvádí, že slovo тракт bylo převzato z polštiny, do níž přešlo opět prostřednictvím němčiny z latiny (*tractus*). Cesty nazývané тракты se zřizovaly v Rusku kvůli poštovnímu spojení se sousedními státy a s důležitými středisky vlastní země; byly mnohem širší a lépe upraveny než původní cesty, jež sloužily podobným účelům (ямские дороги).

V polském naučném slovníku z r. 1930 ve stati pojednávající o cestách³ se uvádí, že Kateřina II. ihned po prvním dělení Polska nařídila, aby se v připojených krajích zřídily pokud možno v přímém směru „trakty pocztowe, szierokie, rowami okopane i czterma rzadami brzoż obsadzone“. Uvedený stručný popis svědčí o tom, že se jednalo o zřízení dálkových cest bez vozovky zpevněné štětem a štěrkem. Se stavbou silnic se v Rusku začalo o něco později (1817), a to v malém měřítku. Jedním z opatření, které mělo uspořádat výstavbu silnic v Rusku, byl zákon z r. 1833, ve kterém byla povšechně stanovena síť důležitějších silničních spojů a pravidla zřizování a udržování silnic.⁴ Ve zmíněných pravidlech se uvádělo: „Все большие тракты должны быть снабжены шоссе не весьма широким и легких профилей...; в тех же местах, где нет удобства к построению шоссе, не делать земляных насыпей, а в степях, где нет материалов оставлять дороги в натуральном виде...“. V pravidlech se zároveň doporučovalo provádět tyto úpravy postupně podle toho, jak budou k dispozici volné peněžní prostředky.

Podle ruské encyklopedie z konce XIX. století⁵ bylo všech dálkových cest nazývaných почтовые тракты v evropském Rusku v r. 1887 111 999 verst, z toho 7,808 verst (8,323 km) se štěrkovanou nebo dlážděnou vozovkou. Rozvoj výstavby silnic v Rusku pokročil teprve za sovětské vlády v letech třicátých a padesátých, takže celková délka všech automobilových silnic v SSSR dosáhla r. 1955 207 000 km.⁶ Přitom ovšem se silnice mnohdy zřizovaly z různých důvodů v nových směrech a leckterý тракт zůstal v původním stavu.

² Шанский-Иванов-Шанская, *Краткий этимологический словарь русского языка*, 1961.

³ *Encyklopedia powszechna*, Tom III, Warszawa 1930.

⁴ А. С. Кудрявцев, *Очерки истории дорожного строительства в СССР*, Дориздат 1951, стр. 148—49.

⁵ Брокгауз—Ефрон, *Энциклопедический словарь*, Том XI, Книга 21.

⁶ *Большая советская энциклопедия*, Том 48.

S objevením se nových dopravních prostředků a s rozvojem výstavby silnic stává se nutným rozlišovat dálkové cesty se zpevněnou vozovkou a s vozovkou nezpevněnou. V odborných pojednáních se objevují názvy гужевой тракт a автомобильный тракт. Ve Velké sovětské encyklopedii ve stati „шосейные дороги“ se vypočítávají nově zřízené nebo nově upravené dálkové silnice, například: „Чуйский тракт на Алтае... строился как гужевой тракт 1903—1913. Реконструирован под автомобильное движение 1932—36“.⁷

Почтовые тракты se původně zřizovaly jako dálkové široké cesty, ale později se postupně přebudovávaly na silnice. S rozvojem automobilismu тракты upravené pro automobilovou dopravu se začaly nazývat автомобильные тракты a také výkladové slovníky ruského jazyka z poslední doby⁸ v heslovém odstavci тракт uvádějí již ustálené sousloví автомобильный тракт. V odborných pojednáních o poštovních spojích⁹ se užívá odborných názvů автомобильный почтовый тракт, гужевой почтовый тракт.

Pojmový obsah slova тракт jako názvu určitého druhu komunikace se tedy během doby měnil a ve stručné definici výkladových slovníků není pak snadné tyto změny zachytit. Výkladový slovník ruského jazyka za redakce D. N. Ušakova¹⁰ při výkladu slova тракт jako první jeho význam uvádí: „Большая проезжая дорога. Почтовый тракт (дорога с почтово-пассажирским сообщением)“. Ve Velkém rusko-českém slovníku je slovo тракт ve shodě s uvedenou definicí přeloženo: „cesta, silnice hlavní“. Po uvedení příkladů užití heslového slova ve větě následuje ustálené sousloví почтовый тракт s poznámkou hist. a jako český ekvivalent se uvádí *poštovní silnice*. Pokud jde o odborný český název poštovní silnice, je třeba poznamenat, že tohoto názvu se užívalo u nás za starých dob a že pojmově se přibližně kryje s ruským odborným názvem почтовый тракт. Dr. V. Ertl např. ve svém článku *Kotčí vůz* (Naše řeč IX, 5) uvádí: „Kotčí vozy v 16. stol. jezdily pravidelně i na poštovních silnicích českých...“ Tehdejší silnice se ovšem nepochybně udržované cesty.¹¹ Překlad slova тракт ve Velkém rusko-českém slovníku byl by tedy celkem správný; důle-

⁷ Tamtéž

⁸ *Словарь русского языка*, Том IV, АН СССР 1961.

⁹ *Большая советская энциклопедия*. Том 34, стр. 328.

¹⁰ *Толковый словарь русского языка под редакцией Н. ДУшакова*, Том 4.

¹¹ Fr. Roubík, *Silnice v Čechách a jejich vývoj*, 1938.

žité přitom je, že historický odborný název s příslušným českým ekvivalentem je uveden odděleně.

Avšak u uživatele slovníku může vždy vzniknout pochybnost, který z uvedených dvou českých ekvivalentů — *cesta, silnice* — v tom nebo onom případě je vhodný, a proto se vnučuje otázka, zda by nebolo možno uvedený překlad upřesnit. Cesty nazývané trakty se zpravidla zřizovaly jako široké vozové cesty mezi vzdálenými důležitými středisky země, případně navazovaly na podobné cesty v sousedních zemích. Teprve později se postupně upravovaly jako silnice, a to ne vždy v celé délce. Bylo by proto žádoucí tuto skutečnost připomenout a v závorce za českým ekvivalentem uvést: (původně dálková široká cesta mohla být později, a to již v XIX. stol. upravena jako silnice). Poznámka v závorce by připomněla uživateli slovníku, že při volbě českého ekvivalentu pro slovo тракт je třeba vzít v úvahu, z které doby pochází pramen, v němž bylo slovo užito.

Pojmový obsah slova тракт se tedy během doby měnil, a proto se jednoznačný překlad tohoto slova — *hlavní silnice* — jak tomu je v našich rusko-českých slovnících (Školní rusko-český slovník, Rusko-český zemědělský slovník), nemůže považovat za vyhovující.

II. Шлях. Slovo шлях je starý název pro dálkové cesty v jižní části evropského Ruska za starých dob. Slovo шлях podle již citovaného etymologického slovníku ruského jazyka přešlo do ruštiny prostřednictvím ukrajinsko-běloruským z polštiny nejpozději v XVII. století a pochází od německého slova *Schlag* — *úder*. V dobách tatarské nadvlády na jihu Ruska se tyto cesty nazývaly *сагма* = *stopa, stopa kola*.

Ve výkladovém slovníku ruského jazyka za redakce N. D. Ушакова se pro slovo шлях uvádí velmi stručná definice: „Дорога, путь“; velmi stručné je heslo шлях také ve Velké sovětské encyklopedii: „Наезженная дорога“ a k této definici jako vysvětlivka se připouje slovo тракт. Mnohem podrobněji se o cestách nazývaných шляхи pojednává ve starší ruské encyklopedii z konce XIX. století,¹² kde se uvádí, že za starých dob tyto cesty hrály důležitou úlohu v ohledu politickém, vojenském a obchodním. Svědčí o tom již ta okolnost, že mívaly svá zvláštní pojmenování; např. hlavní cesta vedoucí od Krymského poloostrova směrem severním k Moskevskému státu se nazývala Муравский шлях.¹³ Přes území zá-

¹² Брокгауз—Ефрон, *Энциклопедический словарь*, Том. XXXIX, книга 78.

¹³ А. С. Кудрявцев, *Очерки истории дорожного строительства в СССР*, стр. 88.

padní části Ukrajiny ovládané za starých dob Poláky od pobřeží Černého moře směrem severozápadním vedly podobné cesty, jež byly známy pod společným názvem szlaki tatarskie.¹⁴

Slovo шлях se v některých našich rusko-českých slovnících (Školní rusko-český slovník, Rusko-český stavební slovník) překládá jako *silnice*, i když to nijak nevyplývá z definice výkladových slovníků ruského jazyka. Ve Velkém rusko-českém slovníku se pro slovo шлях jako český ekvivalent důsledně uvádí slovo *cesta*. V heslovém odstavci uvedený příklad užití slova шлях „Въезжайте в Диканьку не по старому шляху, а по шоссе“ vhodně doplňuje stručnou definici výkladového slovníku, poněvadž z této věty je zřejmé, že jde o dvě odlišné komunikace a že шлях není silnice.

Je třeba ještě připomenout, že s ohledem na velkou rozlohu a odlišné přírodní podmínky není silniční síť v Sovětském svazu dosud tak hustá jako u nás. K této okolnosti je třeba přihlédnout, uvádějí-li se v česko-ruských slovnících takové odborné české názvy, jako je *okresní silnice*, *obecní silnice*. Překlad terminologického sousloví *okresní silnice* např. v Česko-ruském technickém slovníku (ŠNTL, 1960) jako районная дорога není dost přesný a vyžaduje doplnění: районная дорога с каменной одеждой.

V závěru je třeba ještě poznamenat: slovo тракт objevuje se také v nových souvislostech v odborných pojednáních současné doby, a tak si zachovává dále místo ve slovníku živého ruského jazyka. Slovo шлях nemá již takové uplatnění v ruštině jako slovo тракт a je opatřováno ve výkladových slovnících ruského jazyka hodnotící poznámkou старинное, областное.

III. Драница, дранка, дрань. Tato slova jsou názvy pro stejný druh stavebního materiálu ze dřeva — jsou to tedy synonyma a přitom podstatná jména hromadná.

Ve výkladovém slovníku ruského jazyka je pro slovo дранка uvedena tato definice: „Тонкие, узенькие дощечки, употребляемые для покрытия кровель и для обрешотки стен под штукатурку“. V našich rusko-českých slovnících (Velký rusko-český slovník, Rusko-český zemědělský slovník) se pro slovo дранка jako český ekvivalent uvádějí slova *šindel* a *štípané latky*. Zpracovatelé hesla v tomto případě došli k závěru, že jde-li o tenká úzká prkénka užívaná jako krytina, že to pak musí být šindel, aniž zkoumali, zda to v jiných zemích nemůže být poněkud odlišný krytinový materiál ze dřeva. Jako druhý překladový ekvivalent ve

¹⁴ Słownik języka polskiego. Tom VI., 631.

¹⁵ Техническая энциклопедия, Москва 1929, стр. 158.

shodě s druhou částí definice se ve zmíněných rusko-českých slovnících uvádí název *štípané latky pod omítku*. Přibližně ke stejným omylům dochází v Rusko-českém stavebním slovníku.

Stavební materiál označovaný slovy драница, дранка, дрань (hovorově též драньё) jsou tenká prkénka získávaná štípaním borových nebo jedlových štěpin. Tato štípaná prkénka podle druhu a užití bývají různé délky, tloušťky a šířky. Užívá se jich buď jako krytiny, nebo pod omítku, popřípadě ke zhotovování různých výrobků.¹⁵ Podobný druh stavebního materiálu byl znám v dřívějších dobách též u nás, a to pod názvem dračky. V Technickém slovníku naučném pod tímto heslem najdeme: „Dračka čili louč je štípané prkénko 28 až 31 cm dlouhé, 5 až 8 cm široké, 3 až 6 mm tlusté. Dračky se podkládají při jednoduché taškové krytině pod styčné spáry tašek.“¹⁶ (viz též Slovník spisovného jazyka českého.) Bylo by proto možno ruská slova драница, дранка, дрань překládat jako *dračky*, i když tento stavební materiál měl v SSSR poněkud odlišné užití než u nás a také tam byl více rozšířen.

V ruských naučných slovnících se rozeznávají tři druhy дранки: 1. кровельная дранка, 2. поделочная (издельная) дранка, 3. штукатурная дранка.

Sousloví кровельная дранка je název pro štípaná prkénka 4–6 mm tlustá, 9–13 cm široká, užívaná v některých lesnatých krajích SSSR jako krytiny, při čemž se tato prkénka čili dračky kladly ve 3 až 5 vrstvách. Překládat sousloví кровельная дранка jako *šindel* je chybné, poněvadž šindel je odlišný druh krytiny ze dřeva, pro nějž je v ruštině název гонт. (Každý kus šindele má totiž jednu hranu seříznutou do klínu, a druhá široká hrana je opatřena drážkou.) Bylo by proto vhodné ruský termín кровельная дранка překládat jako *krytinové dračky*.

Sousloví поделочная (издельная) дранка je název pro tenká štípaná prkénka různé délky, tloušťky a šířky (i přes 30 cm), používaná ke zhotovování pletených krabic, lubů sít apod., je pak možno sousloví поделочная дранка překládat jako *lub*. Ve slovníku spisovného jazyka českého najdeme, že *lub* je „tenké štípané dřevo (pruh nebo deska) užívané při výrobě sít, hudebních nástrojů, nábytku apod.“ Překládat sousloví поделочная дранка jako *užitkový šindel* je velký omyl a správný překlad by měl být *užitkové dračky*; *lub*.

Pod názvem штукатурная дранка se rozumí štípané latky 3–4 mm tlusté, 2–2,5 cm široké — užívá se jich pod omítku

¹⁵ Teyssler—Kotyška, *Technický slovník naučný*, Díl III, Praha 1928, str. 874.

u dřevěných staveb. Materiál pojmenovaný souslovím штукатурная дранка se sice podobá tenkým štípaným latkám, avšak pro latku je v ruštině název планка, планочка, a proto by bylo vhodnější sousloví штукатурная дранка překládat jako *dračky pod omítku*.

Přídavná jména драничный, драночный překládaná jako *latkový, pobíjený latkami, loučový, šindelový* je pak tudíž třeba překládat: *dračkový, z draček; lubový*.

K tomu je třeba ještě poznamenat, že ruská slova драница, дранка, дрань a česká slova *dračka, dračky* jsou si blízká nejen významově, ale také etymologicky.

Slova *dranica, dranka* se uvádějí teč ve výkladových slovnících polského jazyka¹⁷ jako pojmenování stavebního materiálu ze dřeva se stejným užitím jako má драница, дранка.

Uvedené příklady svědčí o tom, že vyhledávání českých ekvivalentů pro některá cizí slova je velmi obtížné. Proto i v dobře zpracovaných slovnících se mohou vždy najít slova nebo výrazy, jejichž překlady vyžadují upřesnění.

NÁZEV A POJEM KERAMIKA

Rudolf B á r t a

Název *keramika* je prý příbuzný se sanskrtským výrazem pro pálení;¹ ve starém Řecku *keramos* znamenalo roh, nádobu na pití i pálenou látku a hrnčířské předměti Athen slulo *Kerameikos*, tj. středisko hrnčířů. U nás i v jiných evropských zemích se označení *keramika*, vžité pro výrobky z pálené hlíny, rozšířilo i na předměty z jiných surovin příbuzného složení a vlastností i na příslušné výrobní obory. Americká keramická společnost však rozumí od r. 1920 keramikou ještě i sklářství, maltovinářství, smaltérství a obory používající keramické, sklářské nebo maltovinářské technologie.² U nás se všechna

¹⁷ *Słownik języka polskiego*, Tom drugi, Warszawa 1960.

¹ J. Matějka, *Keramika, Technický slovník naučný*, Teyssler-Kotyška, VI, 1931, 491.

² A. E. Dodd, *Dictionary of Ceramics*, London 1964, 53.

tato odvětví souborně označují jako silikáty, popř. s dodatkem „a látky příbuzné“,³ přičemž nejde jen o umělé křemičitany, a příbuznost často není dána složením, nýbrž technologií výroby.

Avšak tato vymezení dnes nepostačují. Postupně totiž přibývají stále nové látky jak stavební, tak zejména technické. Dávno nejde jen o cihlu nebo hrncířský výrobek, nýbrž také např. o látky elektricky izolační, o keramiku vysokofrekvenční, feroelektrickou, feromagnetickou i piezoelektrickou, látky pro radar i atomistiku, polovodiče, skleněná i jiná anorganická vlákna, lamináty vložkové, vláknové i vrstevnaté, tavené a rekrystalované horniny, sklo optické, pěnové aj.⁴

Do oboru keramiky v užším smyslu nepatří jen látky silikátové, nýbrž i látky jiného složení, zpracovávané keramickou technologií. Např. se sem řadí slinutý korund, jenž představuje jednu z nejvýznamnějších novodobých technických látek, důležitou pro zapalovací svíčky výbušných motorů, řezací a obráběcí plátky, kuličky do výměníků tepla i na nosiče katalyzátorů aj. Právě tak sem patří kysličníková (oxidová) a jiná jednosložková keramika a na ni navazující kermety, tj. látky kysličníkové, karbidové, nitridové, boridové, silicidové apod. v souvislé fázi, vázané kovem, významné pro velmi těžká namáhání, jako u lopatek vysokoteplotních turbin, spalovacích komor ultrasonických letadel i raket aj. Jiným příkladem je karbon — novodobá technická látka, v podstatě uhlík, odolávající vysokým žárům a chemickému působení, ovšem v neoxidujícím prostředí, důležitá zejména pro elektrody i hutnictví. Dále karbid křemíku (známé karborundum), prášková metalurgie, nověji keramika fluoridová, uraničitá aj.

V posledních letech se zpřesněním pojmu „keramika“ obírali odborníci v různých zemích, nejdůkladněji snad v Německu. Tak ve slovníku Německé keramické společnosti z r. 1954⁵ se nazývají keramikou „nekovové výrobky, které tepelným zpracováním nabyly vlastností pro ní příznačných“. Dne 6. 10. 1961 se konala v Kolíně n. Rýnem společná schůze výboru pro ke-

³ R. Barta, *Keramika*, sv. I. Cihlářství, Praha 1961, 7.

⁴ R. Barta, *Chemie a technologie silikátů*, v knize Weigner-Barta-Koritta, *Průmysl anorganickochemický, silikátový a metalurgie*, SNTL, Praha 1960, 115.

⁵ W. Stegmaier, *Keramisches Fachwörterbuch* (Ceramic Glossary), nákl. D. Ker. Ges. 1954, 47.

ramické technické látky pro stavbu reaktorů Německé keramické společnosti s výborem pro práškovou metalurgii, 8. 9. 1962 konference téže společnosti s výborem pro reaktorové kovy Německé společnosti pro nauku o kovech a 13.—14. 9. 1963 ve Wiesbadenu symposium Německé keramické společnosti o keramických technických látkách pro vysoké teploty a tlaky.⁶ Na těchto poradách se postupně zpřesňoval novodobý pojem „keramiky“ a dospělo se k definici, že jde o „anorganické nekovové látky k vodě značně odolné (min. 30 %) a o jejich směsi i výrobky, které byly nebo teprve budou při použití zahřívány na dostatečně vysokou teplotu“.

U nás jednala Názvoslovná komise Čs. VTS pro průmysl silikátů o téže tématice 15. 5. 1959 a tehdejší usnesení poněkud pozměnila 28. 5. 1965 a 25. 6. 1965, takže u nás je:

keramika

1. historický název pro výrobky z pálené hlíny aj. zemin;
2. polykrystalická látka s případným obsahem skelné složky, získaná z anorganických nekovových látek tvořících po zpracování, tvarování a vypálení souvislou fází, a tím zpevněná na látku ve vodě nerozpustnou; též výrobky z ní, např. keramika cihlářská, žárovzdorná, bělnina, kamenina, porcelán, keramika kysličníková, karbidová, fluoridová, uraničitá, také grafitová (kov v nich není souvislou fází), kermety aj.; odlévaná a rekrystalovaná keramika, jako corhart, v tomto smyslu vlastní keramikou není a patří ke sklokeramice (vt);
3. látky a výrobky podle 2., které jsou žárem zpevněny teprve při prvním použití; např. sklářské pánve, výdusky, žárobeton aj.
4. obory podle 1. až 3.

sklokeramika, vitrokeramika

1. keramické látky i výrobky zhotovované sklářskou technikou, zejména rekrystalizací skla, např. amer. pyroceram a jemu obdobný náš kryston, tavené a rekrystalované horniny, žárovzdorné výrobky corhart apod.;
2. sklářské látky a výrobky, zhotovované keramickou techni-

⁶ *Berichte der D. Ker. Ges.* 41 (2) 41 (1964).

- kou, tj. lisováním z prášku a slinováním, např. skleněna mozaika, mikroporézní sklo aj.;
3. obory podle 1. a 2.

silikáty, keramika v širším smyslu

1. souborné označení pro látky a výrobky sklářské, vlastní keramiky (tj. v užším smyslu), maltovin, smaltů apod. i výrobky vyráběné podobnou technologií;
2. obory podle 1.

FAJÁNS A MAJOLIKA

Rudolf B á r t a

Fajáns (slov. *fajansa*) byl původně francouzský název pro bělninu, tj. druh keramiky o pórovitém, čistě bílém nebo nažloutlém střepe s neprůhlednou, krásně lesklou olovnatocínčitou glazurou, nejčastěji bílou. Zpočátku se vyráběla jako napodobenina drahého východoasijského porcelánu, obdobně jako později v Delftech v Nizozemí. Ještě v pozdější době se často u neodborníků nečinil rozdíl mezi fajánsí a majolikou, jak se nejprve nazývaly všechny a zejména pestře glazované výrobky, dovážené do křesťanské Evropy prostřednictvím ostrova Majorky ovládaného Araby. Koncem minulého století se v Evropě včetně Ruska i v Americe ustálil termín *fajáns* jako souborné označení všech neslinutých výrobků s bílým střepe, tedy i glazovaných obkládaček, jemné keramiky zhotovované po způsobu Wedgwooda od konce 18. stol., původně jen nádobové a ozdobné a od konce min. století také tehdejší neslinuté zdravotnické keramiky, která se dnes již ovšem vyrábí slinutá. Němci rozeznávali mezi Steingut s jemným, bílým nebo i bělavým nehutným střepe a Steinzeug, kameninou se střepe hutným.

Roku 1909 začal na České vysoké škole technické v Praze přednášet prof. dr. inž. Josef Burian poprvé sklářství a keramiku jako samostatný předmět, počínají se zvolna vydávat i české časopisy a spisy těchto oborů a tím se objevuje potřeba českého i slovenského názvosloví. Technikové zpočátku překládali Steingut jako *fajáns*, ač to nebylo zcela přiléhavé. Tomu však byla věnována pozornost teprve v první republice,

když Francie a některé jiné země uvalily na dovoz našeho rozvíjejícího se průmyslu glazovaných obkládaček, vysoká, zřejmě ochranná cla. Je jasné, že mezi uměleckou italskou ozdobnou fajánsí a hromadnou strojní výrobou stavebních obkládaček je velký rozdíl, a proto jsme opravili překlad slova Steingut jako *pórovina*, obecně výrobek s pórovitým střepem, není-li jinak udáno, nasákavosti nad 5 % podle váhy. Názvoslovná komise VTS — sekce silikáty opravila pak po druhé světové válce české pojmenování Steingutu na vhodnější označení *bělnina* a pojem póroviny ponechala jako širší, kdy střep nemusí být bílý (též červená nebo šamotová cihla, hrnčina, kachlovina apod.).

Je třeba poznamenat, že muzejníci a někteří výtvarníci se neřídí názvoslovím techniků a německé Steingut překládají nesprávně jako *kamenina*, ač ta je něčím zcela jiným. Celkem jde jen o pojmovou nejasnost, říká-li se wedgwoodské keramice z počátku minulého století týnecká, vranovská nebo teplická kamenina, neboť technik dobře ví, že tím muzejníci myslí bělninu. Avšak např. v Teplicích se v té době zhotovovala také skutečná kamenina a může tedy docházet i k záměně.

Dnes máme ve všech těchto názvoslovných věcech jasno díky průzkumu a usnesení názvoslovné komise Vědeckotechnické společnosti, sekce pro průmysl silikátů (VTS — sekce silikáty), ve které jsou zastoupeni všichni hlavní činitelé a která je ve spojení s ISO. Poněvadž dosud nevyšel komisí dlouhá léta chystaný Silikátový slovník terminologický a pojmový, uvádíme dále alespoň definice některých hlavních názvů:

pórovina, slov. pórovina

1. základní skupina pálených keramických výrobků s pórovitým střepem, tj. o minimální nasákavosti 5 % podle váhy (ČSN 72 4810 — 1958), pokud čs. normy jinak pro jednotlivé druhy nestanoví;
2. střepová hmota pórovinových výrobků;
3. dřívější název pro bělninu

bělnina, slov. bělnina

druh póroviny (vt) s jemným bílým nebo nažloutlým střepem; je-li glazována průsvitnou bezbarvou nebo mírně zakalenou glazurou, dodává výrobku barvu střep, ČSN 72 4930 — 1958; může být:

kaolinová, slov. *kaolinová* — obsahující jako hlavní účinnou složku suroviny kaolinit,

kremičitá, slov. *kremičitá* — franc. *cailloutage* (čti kejutáž), obsahující jako hlavní účinnou složkou suroviny křemen,

nádobová, slov. *nádobová* — určená pro nádobové účely,

stavební, slov. *stavebná* – určená pro stavební účely,
tvrdá čili živcová, slov. *tvrdá* alebo *živcová* – něm. *Hartsteingut*,
franc. *fayence feldspathique*, angl. *feldspathic stoneware* – jejíž
střepové vlastnosti jsou dosaženy přísadou živce, např. 3–5 %;
je stálých vlastností a náleží mezi nejhodnotnější bělniny; vypa-
lovací teplota bývá 8–9 žároměrek,

vápenatá, měkká, slov. *vápenatá, mäkká* – něm. *Kalksteingut*, franc.
terre de pipe, angl. *pipeclay* – jejíž pevnosti bylo dosaženo
přísadou vápence nebo plavené křídly v množství např. 5–20 %;
je lehčí, vyvíjí dobře pinková barvítka i fialovou kobaltovou modř,
při správném sesazení směsi se dosáhne beztrhlinkového výrobku
při nižším výpalu přezahu (ž 5a, ž 6) než u tvrdé póroviny,

varná, slov. *varná* – varná keramika skupiny bělniny; její póry
jsou tak jemné, že neprosakuje; viz *earthenware*

earthenware (čti ertenvěr)

druh anglické jemné keramiky, v Americe tzv. *pottery*, patřící do
skupiny jemné bělniny; průlinky jsou tak jemné, že neprosakují a je
i slabě průsvitná; u nás se nevyrábí

fajáns, slov. **fajansa**

1. historická keramika bílého nebo nažloutlého neslinutého střepu
s olovnatocíníčitou, nejčastěji bílou glazurou, zhotovovaná od 16.
stol. ve Faenze u Bologne, zprvu jako napodobenina porcelánu;
2. dnes keramický výrobek o bělavém neslinutém střepu s olovnato-
cíníčitou glazurou, nověji i zirkoníčitou apod.;
3. střepová hmota fajánsových výrobků

habánská fajáns, slov. **habánska fajansa**

jemná vápenatá pórovina světlého, někdy až temnějšího střepu s olov-
natocíníčitou glazurou, zhotovovaná habány (vt); je zdobena většinou
malbou do glazury, teprve po vynalezení evropského porcelánu (poč.
18. stol.) se zdobila muřlovými barvami na přezah

fajánsová mozaika, slov. **fajansová mozaika**

výtvarné nebo technické dílo (obraz, dekorativní výzdoba, obklad
apod.) z drobných fajánsových prvků upevněných tmelem na podklad;
u nás má taková mozaika zpravidla plochu 1–2 cm X 1–2 cm, v USA
nevyšší 6 palců a tloušťku 5/16–3/8 palců

majolika, slov. **majolika**

1. historický název maurských keramických výrobků dovážených přes
ostrov Majorku v Baleárách;
2. druh póroviny s jemným, různobarevným střepem glazovaným ba-
revnými glazurami, často bělnina s olovnatou glazurou (ČSN
72 4930 – 1958), např. zboží znojemské;
3. ozdobná keramika s barevnou neprůhlednou olovnatocíníčitou gla-
zurou

POZNÁMKY K SLOVENSKÉMU NÁZVOSLOVIU HMYZU
A K NÁVRHU SLOVENSKÝCH NÁZVOV CHROBÁKOV

Elemír Gogola

Úmerne s intenzitou publikačnej činnosti slovenských autorov v oblasti entomológie vzrastá aj neprehľadnosť v slovenských názvoch hmyzu. Používanie a vlastne aj tvorenie týchto názvov sa ponecháva v podstate na ľubovôľu autorov publikácií, prípadne jazykových redaktorov, lebo doteraz niet prostriedkov, ktoré by nútili dodržiavať určité názvoslovie. (Výnimkou sú azda len názvy motýľov, ktoré uverejnila Komisia pre zoologickú terminológiu pri SAV v časopise Slovenské odborné názvoslovie 6, 1958, 132—151.) Prirodzeným dôsledkom toho sú nie práve zriedkavé prípady, že pre ten istý druh hmyzu sa používa niekoľko slovenských názvov, ale aj naopak, že v rôznych publikáciách sa ten istý slovenský názov používa pre dva rôzne druhy hmyzu. Je pochopiteľné, že za takýchto okolností v názvoch hmyzu nemôže mať prehľad ani odborník, a preto ich radšej ani nepoužíva. To má za následok, že názvy sa nevzývajú a po istom čase sa hľadajú a tvoria zas iné, „vhodnejšie“ pomenovania, čím sa zmätok ešte zväčšuje.

V súčasnosti sa tento stav výrazne prejavuje najmä pri názvoch chrobákov. Preto možno len vítať iniciatívu J. Madlena, ktorý vypracoval a uverejnil návrh slovenského názvoslovia chrobákov (pozri ČSTČ 4, 1965, 47—57). Ak sa má tento návrh všeobecne uznávať a používať, musí prejsť pripomienkami a diskusiou čo najväčšieho počtu zainteresovaných odborníkov. Inak zapadne a iba zväčší počet doteraz používaných názvov.

V našom príspevku chceme venovať pozornosť problematike vzájomnej podobnosti mien hmyzu a v súvislosti s tým podrobnejšie rozobrať a zdôvodniť účelnosť pomenovania viacerých rodov v čeladi spoločným národným názvom. Pretože pri iných skupinách hmyzu situácia v názvosloví nie je omnoho lepšia, považujeme za účelné, aby príspevok mal všeobecnejší charakter, hoci je motivovaný poznámkami k Madlenovmu návrhu názvoslovia chrobákov.

V každej oblasti, v ktorej sa vytvára veľký počet termínov, treba sa vyrovnáť s problémom jednoznačnosti, presnosti, sys-

témovosti a významovej priezračnosti pomenovacích prostriedkov. V zoologickej, resp. entomologickej nomenklatúre je to osobitne dôležité. Pri tendencii pomenovať čo najväčší počet druhov sa dodržanie požiadaviek kladených na termín dostáva do rozporu s možnosťami slovnej zásoby, so slovo-tvornými i motivačnými možnosťami. Najmä preto sa v slovenskom názvosloví hmyzu vyskytujú podobne znejúce, takmer rovnaké alebo aj celkom rovnaké názvy a okrem toho sú niektoré z nich príliš umelé, vykonštruované. (V Madlenovom návrhu názvoslovia chrobákov sú to napríklad názvy *rôzno-chrbátnik*, *zlatojamkár*, *voľnokrok*; meno *bežec* sa uvádza pre rod *Ocypus* v čeľadi Staphylinidae i pre rod *Harpalus* v čeľadi Carabidae; meno rodu *Dytiscus* — *potápač* je známe aj u vtákov; podobné sú názvy *behúnik* — *bežec*, *húseničiar* — *húsenkár* ap.) Zainteresovaným odborníkom sú takéto prípady v názvosloví hmyzu iste natoľko známe, že ich netreba dokazovať ďalšími konkrétnymi príkladmi. Prirodzene, že vzájomná podobnosť alebo dokonca totožnosť názvov rôznych živočíchov je tým menej únosná, čím bližšia je ich systematická príbuznosť. (Výnimkou sú rodové mená v tej istej čeľadi; o tom hovoríme podrobnejšie ďalej.)

Z rozboru príčin vzniku takýchto názvov vyplývajú aj možnosti ich odstránenia. Okrem využívania bohatstva jazyka, slovo-tvorných i motivačných prostriedkov chceme upozorniť aspoň na tieto možnosti:

1. Treba dôkladne uvážiť, pre ktoré druhy hmyzu je vzhľadom na výuku, popularizáciu a bežnú odbornú prácu prakticky únosné používať a tvoriť národné názvy. Nazdávame sa, že práve tu by bolo vhodné uplatňovať zásadu „menej je niekedy viac“. Veď nemálo nových národných názvov sa nevžíja len preto, že ich vlastne nikto nepoužíva, teda nepotrebuje. Priemerne vzdelaný občan sa s nositeľmi týchto mien nikdy nestretne a v odborných kruhoch sa používajú názvy vedecké. (Zdôrazňujeme, že nemáme na mysli často sa vyskytujúce, viac-menej známe alebo hospodársky významné druhy.)

Znížením počtu pomenúvaných druhov sa zvyšuje možnosť výberu národného názvu a zároveň možno zvyšovať nároky na jednoznačnosť, priezračnosť i systémovosť termínu.

2. Národné názvy by sa mali vo väčšej miere tvoriť úpravou latinských názvov. Hoci sa v hovorovej reči odborníkov takéto názvy používajú, v literatúre (v oficiálnom názvosloví) sa vyskytujú dosť zriedkavo (pri chrobákoch napr. meno čeľade *skarabeusovitě*).

3. Nazdávame sa, že pri tvorbe (úprave, zjednocovaní) národného názvoslovía hmyzu by bolo veľmi prospešné pridržiavať sa zásady, aby čo najväčší počet rodov v rámci čeľade mal jeden spoločný slovenský názov. Touto otázkou sa treba — vzhľadom na vážnu rozdielnosť názorov — zaoberať podrobnejšie.

Napríklad v Madlenovom návrhu názvoslovía chrobákov zreteľne vidieť snahu vytvoriť pre každý rod osobitný slovenský názov, ako je to v latinskom názvosloví. Účelnosť tejto snahy je v národnom názvosloví hmyzu dosť ťažko zdôvodniteľná. Naopak, sú dostatočné dôvody pre spoločný názov viacerých rodov v rámci čeľade:

a) Mnohé rody v taxonómii hmyzu sú si veľmi blízke a ich rozlíšenie je potrebné len v špeciálnych vedeckých prácach. Niektoré rody však ani nie sú dostatočne vymedzené, preto ich rozlíšenie bolo viac alebo menej neúčelné. Ak sa takto javí oprávnenosť existencie rodu z vedeckého hľadiska v latinskej nomenklatúre, je iste zbytočné vytvárať osobitný národný názov. Z návrhu slovenského názvoslovía chrobákov možno ako príklad uviesť rod *Adalia* Muls. (Coccinelidae), pre ktorý sa navrhuje názov *voškárka* (doteraz *lienka*). O tomto rode sa domnieva Balthasar (Kľúč zviereny ČSR II, Praha 1957), že bol celkom neodôvodnene oddelený od rodu *Coccinella* L. (slovenský názov *lienka*), že sotva má hodnotu podrodu alebo len druhovej skupiny. Nemožno teda zdôvodniť ani nutnosť osobitného slovenského názvu rodu. Bude preto správne používať pre obidva rody (*Adalia*, *Coccinella* a nazdávame sa, že aj pre ďalšie rody) spoločný slovenský názov *lienka*. Treba podotknúť, že navrhovaný názov *voškárka* je významove priezračnejší a výstižnejší. Jeho nevýhodou je, že je umelý, kým názov *lienka* žije v reči ľudu. Preto sa vlastne uprednostňuje, hoci o príslušnom živočíchovi nehovorí nič.

b) V súčasnosti sotva možno tvrdiť, že latinské názvoslovie hmyzu je už ustálené, že teraz používané názvy zodpovedajú zásade priority alebo iným medzinárodným pravidlám zoologickej nomenklatúry prijatým na XV. medzinárodnom zoologickom kongrese (Londýn, júl 1958). Naopak. V dôsledku nových poznatkov sme svedkami zmien latinských názvov v rôznych systematických rovinách (najmä rody, prípadne aj čeľade). Pri dodržiavaní zásady osobitného národného mena pre každý rod by teda bolo nutné pri každej zmene latinského názvu meniť alebo upravovať aj národný názov, čo by iste ne-

prispelo k stabilite názvoslovía a neprehľadnosť by sa zväčšovala, najmä keď vezmeme do úvahy nejednotnosť v používaní latinských rodových mien. Ako príklad vyberáme z návrhu názvoslovía chrobákov druh *Silpha thoracica* L. — *zdochlinár červenostitný*. Správnejšie by azda mal byť tento druh zaradený do rodu *Oceoptoma* Sam. (tento rodový názov sa totiž tiež používa). Pri dodržaní zásady osobitnosti rodového národného mena by tento druh nemohol mať rodový názov *zdochlinár*, ktorý sa ako priliehavejší rezervuje pre rod *Silpha* L. Vzhľadom na morfológickú podobnosť i spôsob života týchto chrobákov iný názov by bol neúčelný a je teda správne ponechať pre obidva rody jeden názov. Je na uváženie, či k nim nepripojiť aj rod *Xylodrepa* Thoms. a bionomickú osobitnosť príslušného druhu vyjadriť druhovým menom. (Navrhovaný názov „húsenkár“ podľa redakčnej poznámky nevyhovuje zo slovotvorného hľadiska.)

c) Ak v plnej miere doceňujeme dosah národného názvoslovía na popularizáciu príslušnej vedy, nemožno neprihliadať na výhody, ktoré vyplývajú z rovnakého pomenovania viacerých rodov. Veľmi by to napríklad uľahčilo vyučovanie, lebo už rodové meno by umožnilo rýchlejšiu orientáciu v živočíšnej sústave. Pri zmene latinského názvu by sa nemuseli meniť národné názvy a v prípade potreby by sa pomerne ľahko mohli pomenovať ďalšie druhy. Vytvorili by sa podmienky pre väčšiu stabilitu národnej nomenklatúry a tým aj podmienky pre jej účinnejšie pôsobenie.

Nazdávame sa, že spoločný národný názov môžu mať predovšetkým skupiny rodov najbližšej vyššej systematickej jednotky, ale v niektorých prípadoch aj v rámci celej čeľade. Kritériom by tu bola fylogenetická príbuznosť, výraznosť niektorého bionomického, morfológického alebo ekologického znaku. Napríklad všetky druhy čeľade *Elateridae* majú spoločné dva výrazné znaky: morfológickú podobnosť a schopnosť vymršťovať sa pri polohe na chrbte. Touto vlastnosťou sa motivuje názov čeľade. Namiesto doterajšieho názvu *kováčikovité* sa v návrhu názvoslovía uvádza ako výstižnejší názov *pružníkovité*. V češtine sa používajú obdobné názvy *kovaříkoviti* a *pružníkoviti*. Nazdávame sa, že podľa češtiny by bolo účelné pomenovať aj všetky druhy prichádzajúce do úvahy spoločným rodovým menom *pružník* (alebo *kováčik*). V čeľadi *Coccinellidae* spája zase takmer všetky druhy výrazný morfológický a bionomický znak (požierajú vošky). V iných čeľadiach sú

aspoň skupiny rodov so spoločným znakom alebo aj s viacerymi znakmi.

Za dôležité kritérium v tomto smere možno považovať aj počet druhov a rodov v čeľadi. Napríklad z čeľade Lampyridae (*svietivkovité*) žijú v ČSSR len tri druhy, ktoré sú však zároveň v troch rozličných rodoch: *Lampyris Geoffr.*, *Phausis Lec.*, *Phosphaenus Cast.* Prvé dva rody sa bežne vyskytujú a v širokej verejnosti sú známe pod spoločným názvom *svätojánske mušky*. Horšie je, že v odbornej literatúre sa celkom rovnakým menom (*svietivka svätojánska*) označuje raz druh *Lampyris noctiluca L.* (napríklad aj v Madlenovom návrhu názvoslovia chrobákov), inokedy druh *Phausis splendidula L.* (Poľnohospodárska biológia, SVPL, 1960).

Nazdávame sa, že keď je v čeľadi málo rodov a navyše majú spoločnú výraznú vlastnosť — v uvedenom prípade schopnosť svietiť — mal by postačiť jeden rodový názov s rozlíšením druhov druhovými menami: *svietivka väčšia, menšia* (tak je to napríklad v češtine) alebo *večerná, svätojánska* a pod.

Prirodzene zásadu spoločného mena pre skupiny rodov v rámci čeľade nemožno chápať dogmaticky. Osobitné národné rodové názvy majú oprávnenie zhruba v týchto prípadoch:

1. Keď sa už používajú dlhý čas a vžili sa. Napríklad v čeľadi Carabidae názvy *bystruška* a *húseničiar*, v čeľadi Silphidae *hrobárik* a prípadne *zdochlinár*.

2. Keď ide o čeľade s veľkým počtom rodov, pokiaľ sú druhy rôznych rodov hospodársky významné alebo sa bežne vyskytujú a sú teda viac-menej známe. Napríklad z lesníckeho hľadiska sú to čeľade Scarabaeidae, Scolytidae, Cerambycidae a iné.

Keď jednotlivé rody odlišuje skutočne výrazný znak, napríklad morfológický znak v čeľadi Scarabaeidae pri rodoch *Geotrupes*, *Melolontha*, *Oryctes*.

4. Keď sú vážne dôvody z hľadiska systematiky.

*

Redakcia Československého terminologického časopisu uverejnila návrh slovenského názvoslovia chrobákov s cieľom, aby sa o ňom rozvinula širšia odborná diskusia. Ak má vzniknúť názvoslovie zodpovedajúce všetkým nárokom, je diskusia rozhodne potrebná, lebo vytvoriť názvoslovie hoci len skupiny hmyzu, je pre jednotlivca neuväzdnuteľná práca. V diskusii by sa nemala obísť taká vážna otázka, akou je miera súvislosti

slovenských názvov hmyzu s českými názvami. Nazdávame sa, že by tu mala byť čo najväčšia súvislosť.

Pripomienky odborníkov z rôznych oblastí aplikovanej i teoretickej entomológie sú žiadúce, aby autor návrhu názvoslovia a kolektív, ktorý sa bude týmto návrhom zaoberať, neostal v snahe o zjednotenie názvoslovia osamotený, ale hlavne aby neostal bez poznania názorov tých pracovníkov, ktorí budú názvoslovie uvádzať do života.

O POTREBE NOVÝCH NÁZVOV V ZOOLOGICKEJ NOMENKLATÚRE

Ján Madlen

Vytváranie a používanie pojmov a ich názvov je veľmi rozmanité. V historickom vývine sa každý jazyk obohacuje (rýchlejšie alebo pozvoľnejšie) určitými názvami, ktoré súvisia so spôsobom života národa, s jeho ekonomikou i duchovnou kultúrou. Staré pojmy upadajú do zabudnutia, nové sa podľa potrieb vytvárajú a používajú.

Pojmy môžu byť všeobecné (v rôznych stupňoch všeobecnosti) alebo jedinečné. Všeobecné pojmy vyjadrujú len základné, hrubé, povrchové, zovšeobecnené vlastnosti odrazu objektívnej reality, ktoré môžu byť ovplyvňované subjektom. Napríklad pod pojmom „hmyz“ bude mať inú predstavu pekář, inú lesník, inú poľnohospodár, inú dieťa na dedine, inú zase dieťa v meste. Pekař si pod pojmom hmyz predstaví švába alebo múčiara, lesník kôrovca (lykožrúta) a poľnohospodár pásavku. Podobnými všeobecnými pojmami (v zmysle vedeckého zoologického názvoslovja) sú i chrobák, motýľ, mucha, mačka, holub, pstruh, sýkorka, ale aj jedľa, smrek, borovica atď., lebo nevyjadrujú konkrétne — jedinečné. Pri samotnom pojme „chrobák“ nevieme, ktorého chrobáka máme na zreteli z tých šesťtisíc druhov rozšírených na Slovensku.

Keď chceme vyjadriť jedinečnú vlastnosť odrazu objektívnej reality, musíme všeobecné pojmy rozšíriť, doplniť objasniť, prípadne musíme vytvoriť nové pojmy, ktoré vedecky, pravdivo vyjadria požadovanú jedinečnosť.

Všeobecné a jedinečné pojmy môžeme dobre aplikovať pri vytváraní odborného názvoslovía v zoológii i botanike.

V každom jazyku sú v určitej dobe zaužívané isté národné názvy. Pokiaľ ide o zoologické názvoslovie, slovenčina je v dôsledku nežičlivých historických okolností pomerne chudobná. Z toho, čo je vytvorené, mnohé je nepresné a neodborné. Pokukážeme si na niektoré prípady.

V ľudovej reči je známe meno *svättojánska muška*. Väčšina ľudí si pod týmto menom predstavuje akúsi mušku, ktorá v letných nociach svetielkuje. Je to však veľmi nevhodné pomenovanie, lebo zvieratko, ktoré je nositeľom tohto mena, nie je muškou, ale chrobákom. Správnejšie je potom umele vytvorené pomenovanie *svietivka svättojánska*.

V ľudovej reči je zaužívané pomenovanie *pánbožkova kravička*. Nejde tu však o nijakú kravičku, kravku a kravulienku, ale ide o chrobáka, ktorého umele, ale správne pomenovali *lienka sedmobodková*.

V bežnej reči hovoríme o „červivosti ovocia“. Hovoríme o červíkoch v čerešniach, v slivkách, v hruškách, v jablkách atď., pričom nejde o skutočné červy (červíky), ale o larvy hmyzu, najčastejšie o larvy chrobákov alebo motýľov.

Z uvedených príkladov vidíme, že akési „spásonosné národné úsilie“ nám zoologickú a botanickú nomenklatúru nevyrieši, ale musia to urobiť odborníci s odbornými znalosťami o tejto disciplíne. Majú na to nielen právo, ale je to aj ich povinnosť.

Po druhej svetovej vojne začalo sa u nás hovoriť o „americkom chrobákovi“, ktorý nám dodnes ničí zemiaky. V češtine sa pre tohto chrobáka vytvorilo pomenovanie *mandelinka bramborová*, ktoré sa na Slovensku prispôsobilo na mandelinku zemiakovú. Trochu oneskorene sa ako ekvivalentné vytvorilo i slovenské pomenovanie *pásavka zemiaková*. Bude však trvať najmenej jednu generáciu, kým sa medzi ľuďmi vžije slovenské meno *pásavka zemiaková*, ktoré je v slovenčine významovo priezračnejšie ako mandelinka.

V príspevkoch Kultúrneho života spomínalo sa i to, že nie je potrebné vytvárať nové slovenské názvoslovie, ale že si máme pomáhať slovákizovaním vedeckej nomenklatúry. Tento návrh sa dá využiť len čiastočne, ale ako všeobecnú zásadu ho nemožno prijať. Pri dôslednom adaptovaní vedeckého názvoslovía došlo by sa neraz skôr k nezmyslom ako k vyhovujúcemu odbornému názvosloviu. Čo by sme asi tak dostali

slovakizovaním vedeckého mena *Monochamus sartor* (fuzáč)? Nestávali by sme takto babylonskú vežu?

Po druhej svetovej vojne sa v slovenskom odbornom názvosloví vykonalo veľa. Všetkým, ktorí sa o tvorenie slovenského názvoslovia pričinili, patrí za to úprimná vďaka. Potrebne je však aj naďalej vytvárať nomenklatúru vyjadrujúcu jedinečnosť, teda binomickú nomenklatúru. Tak to vyžaduje rozvoj biologických vied a vzdelanie vyspelého socialistického človeka.

Nesmieme totiž zabúdať, že v našej spoločnosti poskytujeme stredoškolské vzdelanie ako základné vzdelanie všetkým našim spoluobčanom, čím sa aj odborné poznanie u nás prehľbuje. Preto naše názvoslovie musí byť odborné.

Treba však súhlasiť s autormi príspevku v 19. čísle Kultúrneho života, že nemá zmysel zbytočne meniť a vymýšľať nové slovenské mená pre tie rastliny a živočíchy, ktoré ich už majú, ale že zaužívané a známe mená treba rešpektovať. V zoologickej expozícii Slovenského národného múzea v Bratislave (teda toho múzea, v ktorom pracujú dvaja z autorov príspevku uverejneného v 19. čísle minulého roč. Kultúrneho života) našiel som pomenovanie jedného chrobáka *zeleniák* (alebo *zelenáč*?) *pižmový*. Nemáme pre tohto chrobáka už viac ako 20 rokov utvorené a v učebniciach i v odbornej literatúre používané meno *húseničiar pižmový*? Pod týmto menom ho uvádza už prof. Klačko v Zoológii pre druhú triedu stredných škôl (1950, str. 32).

V 32. čísle Kultúrneho života (1965) autori príspevku *Do tretice o čižíkovi čečetavom* poukazujú na časté zmeny slovenského mena chrobáka vedecky pomenovaného *Acanthocinus aedilis*. Uvádzajú tieto slovenské mená: *fuzáč domáci*, *fuzáč domový*, *vrzúnik veľkofúzy*, *fuzáč dazúľa domáca* a uvádzajú i najnovší návrh *dazúľa veľkofúza*.

Z oboch príspevkov (Kultúrny život č. 19, č. 32, 1965) môže mať čitateľ dojem, ako to správne vystihol prof. Ferianc, že v slovenskej zoologickej terminológii je chaos a že hocikto môže robiť čokoľvek. Preto považujem za potrebné objasniť, ako došlo k zmenám v názvoch tohto chrobáka, ktorého autori článku v KŽ uvádzajú ako príklad.

Fuzáčovité (čes. tesaříkovití) sú veľkou čeľaďou chrobákov, kde podľa Heyrovského pre naše pomery prichádza do úvahy okolo 86 rodov, približne s 244 druhmi. Jedným druhom tejto čeľade je i spomenutý chrobák *Acanthocinus aedilis*, ktorý má

české meno *kozliček dazule*. Ako ekvivalent tohto českého mena vytvorilo sa slovenské pomenovanie *fuzáč domáci* (prof. Ferianc, 1941). Postupne sa prišlo k tomu názoru, že označenie *domáci* ako druhové pomenovanie má sa ponechať len pre domestikované zvieratá (*kôň domáci*, *sviňa domáca*, *tur domáci*, *koza domáca* atď.) a že pre zvieratká žijúce v okolí domov, prípadne pre nedomesikované zvieratká treba používať namiesto atribútu *domáci* atribút *domový* (napr. *myš domová*, *pokútnik domový*, *svrček domový*, *mucha domová* atď.). Takto sa názov *fuzáč domáci* pozmenil na *fuzáč domový*.

Uviedli sme, že pre naše pomery prichodí do úvahy 86 rodov fuzáčov. Každý rod má svoje vedecké, systematicky zdôvodnené meno. Je len samozrejmé, že ani v slovenčine nemôžeme všetkých 86 rodov a potom ani 244 našich druhov jednotne označovať menom *fuzáč*. Preto sa slovenské pomenovanie *fuzáč* ponechalo len pre rod *Cerambyx*. Pre rod *Acanthocinus*, kde patrí náš fuzáč, sa muselo použiť nové meno — *vrzúnik*. Pretože vrzúnik má tykadlá nápadne dlhé, až päťkrát dlhšie ako vlastné telo, uplatnil sa tento morfológický znak aj v pomenovaní tohto chrobáka a tak vzniklo meno *vrzúnik veľkofúzy*. Vývoj v názvosloví však pokračuje. Rodové meno *vrzúnik* bolo rezervované pre rod *Saperda*, preto sa vytvorilo nové meno — *dazuľa*, čo umožňuje orientovanie i v českej literatúre (porov. čes. *kozliček dazule*). Ako druhové meno ponechalo sa vyhovujúce a výstižné adjektívum *veľkofúza*. Takto vzniklo nové navrhované meno *dazuľa veľkofúza*.

V 32. čísle KŽ autori polemiky o čížikovi čečetavom mi predložili otázku, prečo som v Československom terminologickom časopise navrhol slovenské pomenovanie len pre 4 rody čeľade Anobiidae a prečo som nenavrhol slovenské pomenovanie aj pre ďalších „približne 14 rodov“.

Na Slovensku máme, ako som už uviedol, okolo 6000 druhov chrobákov. Dobré, že sa ma autori neopýtali, prečo som nenavrhol slovenské mená pre všetkých 6000 druhov. Pýtajú sa, preto treba odpovedať. Navrhol som len tie mená chrobákov a potom aj tie mená rodov z čeľade Anobiidae, ktorých názvoslovie sa musí v terminologickej zoologickej komisii vyriešiť čo najskôr, aby naši žiaci na základných deväťročných školách mali zoologické názvoslovie chrobákov ustálené, aby sa nemuselo meniť tak, ako sme ho museli meniť my.

Záverom tohto príspevku by som chcel pripomenúť, že niekedy je pohodlnejšie a azda aj efektnejšie z bezpečného miesta kričať na poplach „hori“, ako stáť v ohni a hasiť jeho plame-

ne. Máme Československý terminologický časopis, máme Terminologickú zoologickú komisiu a máme i dobrých biológov, akými sú istotne i autori príspevkov v Kultúrnom živote o čí-žikov čičetavom. Potrebujeme vytvoriť celé stovky slovenských mien len pre hmyz. Máme všetci možnosť pričiniť sa o slovenské pomenovanie toho, čo okolo nás žije, s čím sa takmer na každom kroku stretávame a pre čo nemáme vlastné slovenské názvoslovie.

NOVÉ TERMÍNY V ZALESŇOVANÍ

Dušan Zachar

V poslednom čase sa začínajú pri zalesňovaní vo väčšom rozsahu používať sadenice, ktoré majú na koreňoch určité množstvo zeminy (pôdy). Na Slovensku sa takýmito sadenicami zalesňuje len v posledných rokoch, a preto sa pre ne zatiaľ neutvorili vhodné termíny. Sporadicky sa však v odborných časopisoch objavujú zmienky o týchto sadenicách, pričom, zdá sa, nepoužívajú sa vždy správne termíny. Preto predkladáme na širšie posúdenie niektoré termíny týkajúce sa uvedenej problematiky. Termíny, ktoré odporúčame, prerokovala Slovenská lesnícka terminologická komisia.

Na zalesňovanie sa používa zalesňovací materiál, ktorý môžeme triediť na *osivo* a *sadivo*. Termínom *semenáčiky* sa pomenúvajú rastlinky lesných drevín vzniknuté zo semena, ktoré neboli presádzané a spravidla nie sú staršie ako rok. Inak sa používa termín *sadenice*. Ak sa semenáčiky alebo sadenice presádzajú v škôlke (skleníku) a až potom sa vysádzajú na zalesňovanú plochu, hovoríme o *škôlkovaní* a takto vypestované sadenice nazývame *škôlkované sadenice*. Vyzdvihnuté sadivo určené na presádzanie odporúčame nazývať *priesada*.

Pod korunami stromov, pri drevinách s ľahkým semenom aj vo väčšej vzdialenosti od materského stromu vzniká zo semena nálet. Rastlinky vyzdvihnuté z tohto semena sa nazývajú *náletové sadenice*. V nemčine používaný termín *Wildling* možno preložiť ako *plánky*. Vegetatívne môžu vzniknúť aj *výmladkové sadenice*; ak sa pestujú umele, vznikajú *rezkové sadenice*. Sadenice sa potom môžu členiť do dvoch skupín (*korenné*

a *bezkoenné sadenice*) podľa toho, či pri sadbe majú korene alebo nie. Bezkoenné sadenice sú vlastne *rezky*, a to *koreňové*, *osové* alebo *listové* a vznikajú vegetatívnym spôsobom, kým koenné sadenice vznikajú generatívne. Keď sa bezkoenné sadenice dostanú do vhodného prostredia, vytvárajú korene. V tom prípade hovoríme o zakoreňovaní a o *sadeniciach zakorenených*.

Tieto termíny sú viac-menej ustálené a v ich používaní sú len malé odchýlky. Napríklad bežne sa nepoužíva termín *sadivo*, nie je vždy presne určená hranica medzi semenáčikom a sadenicou, medzi škôlkovaním a presádzaním (presádzanie má širší význam) a nie je bežný ani termín *výmladkové sadenice* a *zakorenené sadenice*, ba ani termín *priesada* sa nepoužíva vždy jednotne.

K zložitej situácii dochádza pri tvorení termínov pre zalesňovací materiál obalený v pôde, zemine alebo v inom substráte, ktorý vytvára priaznivé prostredie pre klíčenie semena, rast semenáčikov, resp. sadeníc. V tomto prípade môžeme hovoriť o *obalenom zalesňovacom materiáli*, o *obalenom osive* (*seмене*) alebo o *obalenom sadive*, resp. o *obalených semenáčikoch* (*sadeniciach*), ktoré prakticky prichádzajú najviac do úvahy. Protiklad obalených koenných sadeníc by tvorili *voľnokoenné sadenice* a protiklad *obalených bezkoenných sadeníc* zas *voľné bezkoenné sadenice*. Všeobecne by bolo možné hovoriť o *obalenom* a *voľnom zalesňovacom materiáli*.

K navrhovaným termínom treba dodať, že dosiaľ boli v našej literatúre známe len obalené sadenice, pretože výskum obalených semien a semenáčikov sa začal len v posledných rokoch. Ale ani termín *obalené sadenice* sa nepoužíva jednotne. V nemčine sa pre tento druh sadeníc používa termín *Ballenpflanzen*. Do češtiny sa tento výraz prekladal rozmanite a tak sa aj používal. Jedni autori sa pridŕžovali termínu *sadenice balíkové*, iní používali termín *sadenice obalové* alebo *sadenice hroudové*. Pravda, týmito termínmi sa rozumel len jeden druh sadeníc, ktorých zemný bal, balík alebo hruda sa získala vyzdvihovaním sadeníc väčšinou dutým rýlom. Jedine J. Konšel¹ považuje pojem obalené sadenice za nadradený.

S vývojom techniky zalesňovania vytvárali sa ďalšie možnosti vypestovania obalených sadeníc rôznymi spôsobmi, čím

¹ J. Konšel, *Stručný nástin tvorby a pěstění lesů v biologickém poněti*, Pisek 1931.

došlo nielen k utváraníu nových termínov, ale aj k ich zámenne. Pokúsime sa navrhnuť triedenie obalených sadeníc a utvoriť aj niektoré nové termíny.

Podľa doterajších poznatkov môže obal na koreňoch vzniknúť štyrmi spôsobmi. Pri prvom sa korene sadeníc namočia do zemnej kaše a potom sa prípadne pováľajú v piesku, takže korene dostanú mrkvovitý tvar. Sadenice s týmto obalom odporúčame nazývať *blatené sadenice*.

Pri druhom spôsobe získavania obalených sadeníc sa sadenice vyzdvihujú aj s pôdou rýľom, a to z náletu, zo škôlky alebo zo siatiny. Tento spôsob je v staršej literatúre najznámejší. V novšej nemeckej literatúre sa pre ne používa pomenovanie *Erdballenpflanzen*, v češtine zväčša *balíkové sadenice*. J. Konšel v citovanej práci považuje termín *balíkové sadenice* za zlý preklad nemeckého *Ballenpflanzen* a za výstižnejší pokladá francúzsky termín *la motte* a český názov *hrudla*.

Vzhľadom na ďalšie druhy obalených sadeníc považujeme za správne termíny *balíkové sadenice* i *hrudové sadenice*, pričom každý z nich má iný význam. Keďže korene hrudových sadeníc sú obalené pôdou, v ktorej sadenice vyrástli, a štruktúra pôdy sa vyzdvihovaním podstatne neporušila, pre tento druh sadeníc považujeme za správny názov *hrudové sadenice*.

Pri treťom spôsobe obalovania koreňov sa semenáčky alebo sadenice vyzdvihujú z pôdy ako voľnokorenné a potom sa dodatočne obalujú pôdou, zeminou ap. Aby sa tento bal nerozpadol a nevyschol, obaľuje sa ďalej machom, papierom, vrecovinou a inými obalmi. Nakoniec sa tento balík môže previazať drôtom, špagátom ap. Pretože obal aj zvonajškom pripomína balík, odporúčame nazývať takéto sadenice *balíkové sadenice*. Termín *balíčkovanie sadenice*² podľa nášho názoru nie je správne utvorený, výstižnejšie je pomenovanie *balíkové sadenice*. Balíkovanie je známe najmä v záhradníctve a ovocinárstve, kde sa môžu sadenice opatrené balíkom dopravovať aj na veľké vzdialenosti a dlhší čas.

Balíkové sadenice možno vyrábať aj strojom. *Balíkovacie* alebo *balíčkovacie stroje* majú formy, v ktorých sa stláča substrát do určitých tvarov a veľkostí. Zemné baly majú zhora malý otvor, do ktorého sa presadí semenáčik alebo sa vyseje semeno. Pri jednom type balíkovacích strojov sa korene sadeníc vkladajú do stredu lisovaného substrátu, preto presádzanie

² Používa ho J. Skoupý, *Pěstování balíčkováných sazenic v obalech z umělých hmot*, Lesn. časopis 1964, 3, 255–269.

sadeníc vyššie opísaným spôsobom odpadá. Tento druh balíkových sadeníc odporúčame nazývať *zalisované sadenice*. Aj v tomto prípade sa balíkové sadenice pri doprave obalujú rôznymi vonkajšími obalmi.

Nakoniec pri štvrtom spôsobe získavania obalených sadeníc sa semenáčky alebo sadenice presádzajú do nádob naplnených substrátom, kde sa nechávajú určitý čas podobne ako balíkové sadenice, aby sa pri dobrej opatere v škôlke prispôsobili novému prostrediu a boli tak odolnejšie po vysadení na zalesňovanú plochu. Ale to už prechádzame k otázke vhodných termínov pre rôzne obaly.

Dosiaľ sa u nás používali termíny *kvetináče*,³ *pohárik*,⁴ *kelímky*⁵ a iné. Niektorí autori určité druhy obalených sadeníc označovali opisne.⁶ Z toho vidieť, že pri pomenovaní týchto druhov sadeníc sú značné rozpaky, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že tí istí autori používajú pre ten istý druh sadeníc rôzne termíny.

Rozborom viacerých možných termínov prišli sme k záveru, že pre všetky druhy obalov obalených sadeníc pestovaných v nádobách je najvhodnejšie pomenovanie *korenáče* a pre sadenice vypestované v korenáčoch *korenáčové sadenice*. Termín *korenáč* by zodpovedal nemeckému *Topf*, anglickému *pot*, francúzskemu *réipient*. Podľa látky, z ktorej je korenáč vyrobený, môže byť *hlinený*, *kovový*, *drevený*, *rašelinový*, *rašelinovocelulózový*, *plastický* ap. Takéto pomenovanie korenáčov všeobecne vyhovuje a je zrozumiteľné. Ak sa pre niektorý druh korenáčov zaužíva špeciálne označenie, možno ho prijať aj v skrátenej forme. Typickým príkladom na takýto postup je termín *črepník* a *črepníkové sadenice*. Podobne možno hovoriť aj o *pohárových*, *vreckových* a iných *sadeniciach*. Ak

³ K. Čermák, *Rašelinové kvetináče v lesníctví*, Lesn. práce, 1962, 3, 141–143.

⁴ T. Lokvenc, *Perspektivy použití rašelino-celulosových pohárků v ČSSR*, Lesn. práce 1962, 5, 234–235.

⁵ T. Lokvenc, *Zavedení metody zalesňování rašelino-celulosovými kelímky v ČSSR*, Zprávy VÚLHM 1963, 1, 20–21; J. Lukáč, *Poznátky zo zalesňovania pomocou rašelinoceluloidových kelímkov*, Les 1965, 4, 114–116.

⁶ A. Schreiber, *V prospech sadby s obalom zeme*, Českoslov. les 1923, 3, 407–409.

ide o presný opis korenáča určitej výroby, série, firmy, treba používať názov, pod ktorým bol korenáč vyrobený. Túto zásadu treba dodržiavať najmä vo vedeckej literatúre, kde sa rozlišujú *Jiffy-Pot*, *Jiffy-Pot Special* alebo *korenáč Jiffy*, *korenáč Jiffy Special*, *Jiffy Strips* ap.⁷

Termíny *kvetináč*, *kvetináčové sadenice* a pod. nepovažujeme za správne, lebo nádoba s názvom *kvetináč* by sa mala používať pre pestovanie kvetov. Neodporúčame tiež zavádzať termín *kelímok*, pretože je jazykove nesprávny a okrem toho je určený na žihanie chemikálií a nie na pestovanie sadiva. V slovenčine sa ustálil termín *téglik*, ale najpriateľnejší je výraz *pohár* a *pohárik*,⁸ ktorý má oveľa širší význam. No aj v tomto prípade možno uvedené výrazy nahradiť termínom *korenáč*. Podobne odporúčame používať namiesto termínu „sáček“ pomenovanie *vrecko*, *vrecúško*. Aj namiesto zavádzaného termínu *hrnce*, *hrnčeky* je vhodnejší názov *korenáč*.

Priečny rez korenáčov vo vodorovnej rovine možno použiť ako motivačný znak pre pomenovania *kruhový korenáč*, *štvorcový korenáč* ap. V praxi sú ďalej potrebné termíny *jednotlivé korenáče* a *blokové korenáče*. Blokové korenáče môžu byť ďalej *šesťdielne*, *dvanaštdielne* ap.

Pomenovanie výroby jednotlivých druhov sadeníc by sa mohlo odvodiť od základných názvov sadeníc. Napr. blatené sadenice sa *blatia*, balíkové sa *balikujú*, korenáče sa *korenáčujú*. Neplatí to pre hrudové sadenice, ktoré sa získavajú jednoduchým vyzdvihovaním. Pre expedíciu sa sadenice *balia*. Pri korenáčovaní možno rozlíšiť ešte ďalšie postupy (*plnenie osádzanie* ap.).

Nakoniec ešte poznámka k pomenovaniu sadieb obalených sadeníc. Podobne ako pri iných druhoch sadieb možno aj v tomto prípade hovoriť o *sadbe blatených sadeníc*, *hrudových*, *balíkových*, *korenáčových* atď.

⁷ E. Børresen, *Erfahrungen mit dem Jiffy-Pot in Norwegen*, Deutsche Baumschule 12, 1960, 176–180.

⁸ Pozri A. Urban, *Úspech pohárovej výsadby*, Les 1957, 5, 184–185.

Ladislav Dvořák

V jazykovednej literatúre sa stretávame s termínom *vulgárna latinčina*. Myslí sa tým forma latinčiny, ktorá sa používala medzi ľudom na rozdiel od tzv. klasickej latinčiny ako pestovaného spisovného jazyka. Tak sa napr. termín *vulgárna latinčina* vyskytuje v knihe J. Horeckého *Fonológia latinčiny* (Bratislava 1949, 63) alebo v článku tohože autora *O tvorení slovies predponami* (SR 22, 1957, 147). Rovnako sa s ním stretávame v češtine (*vulgární latina*), napr. v práci J. Baudiša *Řeč* (Bratislava 1926, 78), V. Mathesio, *Čeština a obecný jazykozpyt* (Praha 1947, 23), A. Kellnera *Úvod do dialektologie* (Praha 1954, 34), B. Hálu *Slabika, její podstata a vývoj* (Praha 1956, 78) alebo napr. najnovšie v práci F. Cuřína a kol. *Vývoj českého jazyka a dialektologie* (Praha 1964, 13). Uvádza sa aj ako príklad (v hesle *latina*) v Slovníku spisovného jazyka českého I (Praha 1960, 1074; Slovník slovenského jazyka ho nezaznamenáva).

Termín *vulgárna latinčina* sa používa aj v učebnici (vo vysokoškolských skriptách) J. Škultétyho a Z. Hampejsa.¹ Autori sa pritom v poznámke pod čiarou (na str. 22, pozn. č. 26) stručne vyslovujú k tomuto termínu. Konštatujú najprv, že v sovietskej jazykovednej literatúre „vulgárnu latinčinu“ nazývajú ľudovou (v ruštine termín *narodnaja latyn*). Ďalej hovoria, že rumunský jazykovedec I. Iordan namiesto termínu *limba latină vulgară* používa po vysvetlení termín *limba latină populară*, prípadne *limba latină vorbită* (v diele *Introducere în lingvistica romanica*, București 1957, 34, pozn. č. 1). Autori pritom končia svoju poznámku takto: „My sa pridržame u nás vžitého názvu ‚vulgárna latinčina‘, aj keď si uvedomujeme, že slovo ‚vulgárny‘ má pejoratívne zafarbenie.“

My sa jednako nazdávame, že nielen v rumunskej, ale ani v slovenskej a českej jazykovednej terminológii nie je potrebné používať termín *vulgárna latinčina* (*vulgární latina*), a to práve so zreteľom na význam slova *vulgárny*.

Slovo *vulgárny* má v slovenčine význam „hrubý, nevzdelaný,

¹ J. Škultéty – Z. Hampejs, *Úvod do románskej jazykovedy s osobitným zreteľom na jazyky iberorománske*, Bratislava 1959, 22 n. (rozmn.).

neslušný, neokresaný“ a pod. (rovnako slovo *vulgárni* v češtine).² V termíne *vulgárna latinčina* však nejde o takýto význam prídavného mena *vulgárny*. Tu ide o význam „ľudový“. Slovo *vulgárny* súvisí s latinským slovom *vulgaris* (*volgaris*), ktoré malo tieto významy: 1. bežný, zvyčajný, všedný, 2. všeobecný, neurčitý, 3. nízky.³ V dnešnom našom slove *vulgárny* zachoval sa z latinského prídavného mena *vulgaris* posledný význam, nie je v ňom však význam, o ktorý práve ide v termíne *vulgárna latinčina*.

Ak sa aj dnes v termíne *vulgárna latinčina* používa prídavné meno *vulgárny*, je to zrejme len preto, aby sa zachovala akási kontinuita, súvislosť s latinským prídavným menom *vulgaris* (*volgaris*). Možno to charakterizovať aj ako mechanické zotrvanie na forme bez prihliadnutia k príslušnému významu. Nazdáva sa, že ohľad na významovú presnosť, ktorá je jednou zo základných požiadaviek každej odbornej terminológie, si vyžaduje, aby sme slovo *vulgárny* v termíne *vulgárna latinčina* nahradili prídavným menom, ktoré adekvátne vyjadruje podstatu tejto formy starej latinčiny z čias rímskeho impéria.

Používanie termínu *vulgárna latinčina* sa ukazuje ako neprimerané najmä vtedy, ak porovnávame tento termín s jazykovednými termínmi *vulgárne slovo* a *vulgárny výraz*, v ktorých sa slovo *vulgárny* používa vo význame uvedenom vyššie. Podobne aj termínom *vulgarizmus* sa označujú hrubé, a nie ľudové slová.⁴ Pritom tieto termíny sú v našej jazykovednej literatúre aj v základných jazykových príručkách nepomerne frekventovanejšie ako termín *vulgárna latinčina*. Termín *vulgárna latinčina* neopiera sa o nijaký iný termín, v ktorom by sa slovo *vulgárny* používalo v podobnom význame. To všetko hovorí proti jeho používaniu v našej jazykovednej terminológii.

² Pozri P. Váša – F. Trávníček, *Slovník jazyka českého*, 2. vyd., Praha 1941, 1562 (*vulgární* = sprostý, hrubý, nízký).

³ J. Špaňár, *Latinsko-slovenský slovník*, Bratislava 1962, 706.

⁴ Pozri *Slovník slovenského jazyka* I, Bratislava 1959, str. VI, XVI. – E. Pauliny – J. Ružička – J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 4. vyd., Bratislava 1963, 130. – P. Váša – F. Trávníček, c. d. – V Základnej jazykovednej terminológii (Bratislava 1952) sa termíny *vulgarizmus*, *vulgárne slovo* a *vulgárny výraz* neuvádzajú. Sú však zachytené v práci Soupis základních jazykovědných termínů, Praha 1962, IV/8 (rozm.): *vulgarismus*, *vulgární (zhrubělé) slovo*; *vulgarizmus*, *vulgárne (hrubé) slovo*.

Namiesto termínu *vulgárna latinčina* v zhode s uvedeným základným významom slova *vulgaris* (*volgaris*) v latinčine, o ktorý práve ide v termíne *vulgárna latinčina*, možno používať v našej terminológii podobu *ľudová latinčina*. Tento termín sa u nás vlastne už aj používa, hoci nie dôsledne. Stretli sme sa s ním napr. v publikácii R. K r a j č o v i č a N á č r t dejín slovenského jazyka (Bratislava 1964, 8): Z ľudovej latinčiny sa vyvinuli jazyky románske. A. K e l l n e r v cit. práci používa síce na str. 34 termín *vulgárna latinčina* (*vulgární latina*), ale na str. 33 hovorí o ľudovej podobe latinčiny čiže o ľudovej latinčine: V oblasti dnešnej francouzštiny, vzniklé z ľudovej podoby latiny, hľadá se zásah keltského jazykového substrátu.

Termín *ľudová latinčina* sa konečne používa — aj keď ne-sústavne — v spomínanej učebnici J. Škultétyho a Z. Hampajsa, hoci z citovanej formulácie stanoviska k termínu *vulgárna latinčina* by sa zdalo, že autori budú zásadne používať iba termín *vulgárna latinčina*. Napr. G. Mohl definuje ľudovú latinčinu takto ... (22); Medzi jazykovedcami boli spory o tom, či bola ľudová latinčina jednotná na celom území rímskeho impéria alebo rozdrobená na dialekty (23); Od r. 200 n. l. spisovný jazyk upadá a ľudový jazyk preniká aj do literatúry (23); V ľud. latinčine sa „z“ (gréckeho pôvodu) vyslovovalo „dj“ alebo „j“ (30); Pred spoluhláskovými skupinami „sp, st, sk“ sa vyvinulo v ľudovej latinčine takzvané protetické „i“ (tamže); V ľudovom jazyku niektoré adjektíva sa mohli používať aj ako príslovky (33); Ľudový jazyk poznal veľa slov, ktorých význam sa nie celkom kryl s významom, ktorý mali v klasickom jazyku (39); Používa sa tu aj prídavné meno *ľudovolatinský*: Preto sa francúzština obrátila k ľudovolatinskému „*ranuncula*“ (54). Azda najvyhovujúcejší je tu spôsob, pri ktorom sa za prídavné meno *ľudový* dáva do zátvorky výraz *vulgárny*; toto prídavné meno bolo by však treba dať do úvodzoviek, aby sa videlo na prvý pohľad, že nie je použité v bežnom význame: Mnoho germánskych slov vniklo do ľudovej (vulgárnej) latinčiny a odtiaľ prešli do románskych jazykov. (56). Správnejšie by bolo znenie: ... vniklo do ľudovej („vulgárnej“) latinčiny alebo znenie: ... ľudovej (tzv. „vulgárnej“) latinčiny. Niekedy sa v tejto príručke dáva slovo *vulgárna* alebo celý termín *vulgárna latinčina* do úvodzoviek, čo ukazuje na isté rozpaky pri jeho používaní: V aplikácii na románske jazyky nedostatok tejto metódy by tkvel medziiným aj v tom, keby sme sa usilovali získať obraz tzv. „vulgárnej“

latinčiny (9), Viac pozornosti sme venovali tzv. „vulgárnej latinčine“ (3).

Máme námietky proti používaniu slova *vulgárny* vo význame „ľudový“ aj v iných prípadoch, napr. v spojení so slovami *názov*, *výraz*, *pomenovanie* atď. Prídavné meno *vulgárny* možno v týchto a podobných prípadoch použiť rovnako, ako sme to uviedli vyššie, totiž dať ho do úvodzoviek a zároveň uviesť v stručnej podobe výklad, z ktorého bude jasné, že sa slovo *vulgárny* nepoužilo vo význame „hrubý, neslušný“, ale vo význame „ľudový“. Takto použil slovo *vulgárny* ako lexikálny citát J. Doruľa v článku *O miestnych menách v zápisoch zo 16. a 17. storočia z oblasti východného Slovenska* (Jazykovedný časopis 15, 1964, 171): Ak v latinskom, prípadne nemeckom texte použil vedome umelý maďarský (v niektorých prípadoch i latinský) názov, ktorý ľud nepoužíval, svedčí to o istej tradícii a zvyklostiach, ktoré akoby nedovoľovali použiť v latinskom (alebo aj nemeckom) texte „vulgárny“, t. j. ľudový názov.

Mohlo by sa namietat, že v minulosti sa bežne používalo prídavné meno *vulgárny* v termíne *vulgárna latinčina* vo význame „ľudový“, nie „hrubý“, a nevzbudzovalo to nejaké väčšie ťažkosti. Tu však treba rozlišovať starší stav, keď sa latinčina (a kedysi aj gréčtina) sústavne vyučovala na gymnáziách, a dnešný stav, keď sa latinčina viac-menej vyučuje vlastne len na vysokých školách (aj to nie na všetkých), a to v rozsahu nepomerne menšom, ako to bolo kedysi na gymnáziách. Pre toho, kto bol oboznámený štúdiom latinčiny s významami slova *vulgaris* (*volgaris*), nebolo nepochopiteľné používanie termínu *vulgárna latinčina* vo význame „ľudová latinčina“ (hoci súčasné jazykové vedomie aj tu kládlo istý odpor). Iná je situácia dnes, keď málokto vie, čo pôvodne znamenalo latinské slovo *vulgaris* (*volgaris*), na ktoré nadväzuje prídavné meno *vulgárny*. Preto v dnešnej jazykovednej literatúre treba používať namiesto podoby *vulgárna latinčina* vhodnejšiu podobu *ľudová latinčina*.

Ešte treba upozorniť na jednu vec. V rumunčine, ako sme konštatovali vyššie, sa cíti potreba nahradiť termín *limba latină vulgară* vhodnejším termínom. Pritom v rumunčine slovo *vulgar*, zodpovedajúce nášmu slovu *vulgárny*, má popri význame „hrubý“ aj význam „bežný, všedný“,⁵ čo by do istej

⁵ Pozri J. Staca a spolupracovníci, *Rumunsko-český slovník*, Praha 1961, 1020: *vulgar*, -ă, -i, -e adj. 1. sprostý, vulgárny, 2. obecný, všedný.

miery umožňovalo používať uvedený termín. Ak je napriek tomu v rumunčine potrebná zmena termínu *limba latină vulgară*, je tým skôr odôvodnená zmena termínu *vulgárna latinčina* v slovenčine (*vulgárni latina* v češtine), kde význam „bežný, všedný“ pri slove *vulgárny* neexistuje. Novšie sa síce slovo *vulgárny* používa aj v ďalšom význame, ale tento význam súvisí so základným významom slova *vulgárny*; ide o význam „skreslený“, ktorý je pri slove *vulgárny* v spojení *vulgárny materializmus* [s týmto významom súvisí aj sloveso *vulgari-zovať* „príliš zjednodušovať, skresľovať, nesprávne vysvetľovať (vedecké učenie a pod.)“⁶]. S významom „bežný, všedný“ sa pri tomto slove nestretávame.

V súvislosti s termínom *vulgárna latinčina* treba ešte uviesť aj to, že sa niekedy u nás hovorí a píše o tzv. demotickej egyptčine (pozri napr. v Slovenke 14, 1961, č. 14, str. 12). Nazdávame sa, že podobne ako pri termíne *vulgárna latinčina* ani v tomto prípade nie je potrebné prísne sa pridržiavať pôvodnej podoby, t. j. prídavného mena *demotický* (súvisí s gréckym slovom *demos*, t. j. ľud), hoci tu nevzniká podobná ťažkosť, ako sme to videli pri prídavnom mene *vulgárny* v termíne *vulgárna latinčina*. Prídavné meno *demotický* sa totiž inak v našom spisovnom jazyku nepoužíva. Ale z hľadiska bežného používateľa jazyka, ktorý neštuduje gréčtinu, môže sa používanie prídavného mena *demotický* javiť ako veľmi zvláštne, pretože si ho môže ľahko zameniť s prídavným menom *démonický*, ktoré má, pravda, nielen odchylnú hláskovú podobu, ale najmä veľmi odlišný význam, nezlučiteľný s termínom *demotická egyptčina*.⁷ Namiesto prídavného mena *demotický* bude vhodnejšie používať tu zase prídavné meno *ľudový*, t. j. namiesto podoby *demotická egyptčina* podobu *ľudová egyptčina*. Prídavným menom *ľudový* sa ozrejmuje význam slova *demotický* napr. v tomto prípade: Začal s demotickým, t. j. ľudovým písmom (V. Z a m a r o v s k ý, Za siedmimi divmi sveta, Bratislava 1964, 38). Lepšia by tu bola tákáto štylizácia: Začal s ľudovým (tzv. „demotickým“) písmom.

Na záver stručne konštatujeme, že namiesto termínov ako

⁶ Pozri M. Šalingová, *Malý slovník cudzích slov*, 3. vyd., Bratislava 1961, 444.

⁷ Ide o tzv. paronymá, ktoré neraz robia ľuďom menej zbehlým v slovej zásobe značné ťažkosti (najmä pri cudzích slovách). Pozri J. Horecký, *Kultúra slovenského slova*, 2. vyd., Martin 1958, 52.

vulgárna latinčina, demotická egyptčina, demotické písmo a pod. bude správnejšie používať termíny *ľudová latinčina* (ukazuje na to aj používanie príslušných termínov v ruštine a rumunčine), *ľudová egyptčina, ľudové písmo* atď. Inokedy treba použiť namiesto prídavného mena *vulgárny* prídavné meno *nespisovný* alebo *nárečový* (napr. pri výklade A. Bernoláka). Slovo *vulgárny*, resp. *demotický* možno podľa nášho názoru používať prípadne ako lexikálny citát výrazne vyznačený graficky použitím úvodzoviek; treba pritom stručne uviesť výklad, ktorý ozrejmi význam týchto prídavných mien v konkrétnom prípade.

VZŤAH TERMINOLOGICKEJ A BEŽNEJ SLOVNEJ ZÁSObY

V prácach s terminologickou problematikou sa často uvažuje o vplyve bežnej slovnej zásoby na špecifickú slovnú zásobu, ktorú tvoria termíny. Oveľa zriedkavejšie sa uvažuje opačne, teda o tom, že aj terminologická slovná zásoba v značnej miere a mnohorako môže ovplyvňovať bežnú slovnú zásobu. L. K. Kapanadze v štúdiu *Vzaimodejstvije terminologičeskoj i obščepotrebitelnoj leksiki* (Razvitije leksiki sovremennogo russkogo jazyka, Moskva 1965, 86–103) skúma práve tento druhý problém. Vychádza z tézy, že terminologická slovná zásoba svojou vnútornou podstatou je v opozícii proti ostatnej spisovnej slovnej zásobe, pretože termín ako osobitná jednotka pomenovania sa odlišuje od bežného slova. (Termín nemá lexikálny význam v obvyklom zmysle tohto slova a jeho obsahom je definícia pojmu.) V jazyku jestvuje binárny protiklad termín – netermín (Pozri aj v preklade štúdie toho istého autora v tomto čísle.) Takto formulované východisko zdá sa však príliš vyhrtené a môže vyvolať námietky.

Vplyv terminológie na ruský jazyk je v rozmanitých etapách vývoja rozmanitý. Dôležitú úlohu tu hrajú mimojazykové faktory, najmä sociálne. Ruská slovná zásoba sa výraznejšie začína obohacovať odbornými termínmi v 30.–40. rokoch minulého storočia. Významy niektorých skupín termínov sa vstupom do bežného jazyka prehodnotili. Niektoré termíny sa stali výraznými metaforami. Rozšírením sféry použitia preneseného významu časť termínov nadobudla ďalšie prenesené významy, ktoré sa všeobecne ustálili. Je pozoruhodné, že do bežného spisovného jazyka spočiatku najviac prenikali termíny z matematiky, fyziky, biológie, medicíny (*faktor, zenit, impulz, atrofia* atď.).

Ani v súčasnosti však nie je neznáme používanie termínov v obraznom (prenesenom) význame. Sémantický posun možno schematicky zachytiť takto: prenesenie významu → použitie preneseného významu → prenesený význam. Stojí za povšimnutie, že východiskom pre ustálenie obrazného (preneseného) významu často nie je obsah daného termínu, ale všeobecná, bežná predstava o ňom. Metaforický termín stráca svoje pôvodné spojenia a získava nové asociačné pole. (Porov. napríklad: Nezodpovednosť je *planktón* aféristu.)

Za celkom nový proces pokladá Kapanadze používanie termínov v básnických dielach. (U nás na túto otázku upozornil napr. J. Horecký, *Základy slovenskej terminológie*, Bratislava 1956, 138–140.) Obrazným prenesením významu termín síce stráca lexikálno-sémantické vzťahy,

ale základné lexikálno-frazeologické vzťahy sa nenarúšajú. Metafora teda celkom nevytláča slovo zo zaužívaných ustálených spojení. V ostatnom čase sa obzvlášť často používajú ako metafory termíny z fyziky, teórie informácie, biológie a chémie. Miera ich použitia je rozličná.

Mnohé termíny nadobúdajú v bežnom spisovnom jazyku nové významy, t. j. determinologizujú sa. Jedna z ciest, ktoré vedú k determinologizácii, je úplné „zotretie“ obraznosti, t. j. cesta od metaforického použitia k prenesenému významu. Príklady na determinologizáciu naozaj nie sú zriedkavé (porov. *kontakt*, *akumulovať*, *potenciál*). Ďalší spôsob determinologizácie je zovšeobecnenie, t. j. prípad, keď sa následkom častého používania špeciálny význam slova stane všeobecným, bežným. Napr. slovo *trauma* malo spočiatku v medicíne význam „poškodenie tkaniva organizmu“; potom nadobudlo druhý význam – takisto v medicíne – „psychická trauma“ a napokon teraz sa často používa vo význame „otras“.

Špeciálne slová (t. j. termíny) prenikajú do bežného spisovného jazyka rozmanite. Pokiaľ ide o ruštinu, v samotných spôsoboch preberania slov z terminologických sústav nenastali v posledných desaťročiach zmeny. Ale od základu sa zmenili cesty, po ktorých termíny prenikajú do bežnej spisovnej slovnej zásoby. Je príznačné, že v minulom storočí determinologizované slová prenikali predovšetkým do knižnej vrstvy spisovnej lexiky. V súčasnosti tieto slová tvoria neutrálne, čiastočne hovorové a nižšie vrstvy slovnej zásoby. Zmenili sa aj zdroje, z ktorých spisovný jazyk čerpá nové významy a nové spojenia slov. Vcelku však možno povedať, že termíny už dnes nie sú zatvorené na sedem zámkov v špeciálnych časopisoch a odborných slovníkoch. Prenikajú do bežnej slovnej zásoby a aktívne sa zaraďujú do všetkých štýlov spisovného jazyka. Obrazne povedané ide o ich mierovú koexistenciu so všeobecne používanou slovnou zásobou.

Podstatná časť štúdie je venovaná otázke vplyvu terminologických sústav na rôzne vrstvy spisovného jazyka. Pretože v súčasnosti sa spisovný jazyk nenасыcuje len jednotlivými odbornými termínmi, ako to bolo v minulosti, ale celými súbormi termínov, preniká doň silný štruktúrno-sémantický vplyv špeciálnych terminológií. Pre terminologické sústavy sú vypracované osobitné spôsoby tvorenia slov, v mnohom odlišné od spisovnej normy. Charakteristická je v nich prísna pravidelnosť a diferenciácia modelov. V terminologických systémoch sú produktívne aj také modely, ktoré sa v bežnom spisovnom jazyku neuplatňujú. Odchýlky od jestvujúcej normy nachádzajú sa v morfológickom i syntaktickom pláne jazyka.

V terminologických sústavách sú neobyčajne rozvinuté tzv. aglutinačné elementy. (Rozumie sa nimi vzájomný jednoznačný súlad medzi významom – jednoduchým i komplexným – a výrazom.) Pojmy sa v nich

vyjadrujú významovými jednotkami, ktoré sa môžu rozmanite kombinovať. Ako výrazný príklad „aglutinatívnosti“ uvádza sa chemické názvoslovie. Ale táto vlastnosť je nesporná aj v terminologických sústavách iných odborov, i keď sa azda ich systémová spätosť a modelovosť prejavuje menej zreteľne než práve v chemickom názvosloví. Týmito prvkami sú tradične predpony (napr. *super-*, *anti-*) alebo prefigované elementy (*auto-*, *elektro-*), ktoré sa niekedy nazývajú „aktivizáciou prvej časti zloženého slova“. Pravda, ťažko nájsť výraznejší rozdiel medzi sloyami typu *antičastica* na jednej strane a slovami typu *biosféra* na druhej strane. Bežná slovná zásoba preberá teda z terminologických sústav také prostriedky, ktoré v nej neboli obvyklé a ktoré sa mohli uplatniť len preto, že v poslednom desaťročí tak často prenikajú do nej odborné termíny.

V štúdií sa poukazuje aj na prípady, keď spisovný jazyk nepreberá slovo alebo jeho tvar, ale len „terminologický význam“. (Ide o také prípady, keď sa termín stane homonymom slova spisovného jazyka.) Napokon sa konštatuje, že v poslednom čase prebieha v bežnom ruskom spisovnom jazyku pozoruhodný proces: preberanie takých slovotvorných modelov, ktoré sa predtým uplatňovali len v terminologických systémoch. Mnohé typy zložených slov sa dostali do bežnej lexiky len pod silným tlakom paralelného tvorenia v terminológii (napr. slová so slovesným základom a sufixom *-most'*).

Ivan Masár

JAZYK A ŠTÝL MODERNEJ PRÓZY. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1965, 180 str.

Združenie slovenských jazykovedcov usporiadalo v dňoch 4. a 5. júna 1964 v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach konferenciu o jazyku a štýle súčasnej slovenskej prózy. Prednesené referáty a diskusné príspevky vyšli teraz v osobitnej publikácii s názvom Jazyk a štýl modernej prózy. Publikácia je cenným príspevkom k rozvoju slovenskej stylistiky. Možno povedať, že ak v minulosti patrila k najviac rozpracúvaným oblastiam zvuková stránka jazyka (porov. najmä fonologické štúdium), oblasťou najväčšieho pracovného záujmu súčasnej slovenskej jazykovedy stáva sa čoraz viac oblasť stylistiky. Štylistický výskum na Slovensku prežíva v terajších rokoch svoje obdobie najväčšieho rozmachu a rozkvetu. Svedčia o tom jednak početné knižné práce, ktoré vyšli v posledných rokoch, jednak štúdie a články so štylistickou problematikou, ktoré vychádzajú viac alebo menej pravidelne na stránkach našich odborných časopisov (najmä *Litteraria* a *Slovenská reč*). Dodajme ešte, že po uvedenej konferencii o jazyku a štýle modernej slovenskej prózy,

ktorej priebeh máme zachytený v predloženej publikácii, konala sa v r. 1965 konferencia venovaná špeciálne len otázke jazyka a štýlu v próze pre mládež. Oblasti štylistiky sa týkala aj konferencia o hovorenej podobe spisovnej slovenčiny, ktorá sa konala v Smoleniciach v októbri 1965.

Na konferencii o jazyku a štýle modernej prózy odznelo päť základných referátov, ktoré boli východiskom pre diskusiu o nadhodnených problémoch.

V úvodnom referáte J. Ružičku (Úvodné slovo, str. 9–17) sa hovorilo o potrebe jazykovedného rozboru umeleckého textu, o potrebe jazykovej kritiky umeleckého prejavu, o niektorých otázkach kompozície (slovenská próza sa podľa J. Ružičku aj z kompozičnej stránky stáva v ostatnom čase zložitejšou a náročnejšou) a o podobe textu (o oprávnenosti zásahov do pôvodnej podoby textov pri nových vydaniach diel). – V referáte G. Horáka *Vývinové tendencie v jazyku a štýle súčasnej prózy* (18–32) sa rozoberali tieto otázky: 1. jazyk a štýl takzvaného budovateľského románu, reprezentovaného dielami, ako sú Osie hniezdo K. Lazarovej, Drevená dedina F. Hečku a Radostník D. Tatarku; 2. narastanie prostriedkov spisovného jazyka prostredníctvom beletrie; 3. tendencie v nástupe najnovšej slovenskej prózy. Autor svoje pozorovania zhrňa do šiestich stručne formulovaných záverov, v ktorých konštatuje narastanie lexiky súčasnej prózy (do šírky, horizontálne i vertikálne, vrstvovo), v morfológii rozširovanie platnosti a štylistického použitia niektorých kategórií a ich členov, hojnejšie využívanie niektorých syntaktických prostriedkov (napr. polovetných väzieb, neosobných konštrukcií), aktivizovanie krajových jazykových prvkov, hojné využívanie postupov hovorového štýlu pri reprodukovaní a spracúvaní reči, čím sa stierajú hranice medzi rečou spisovateľa, vnútornou rečou, myslením a hovorením postavy, a konečne aj zvýšené používanie rozličných druhov slangu. – V referáte J. Mistrika *Výboje v štýle najnovšej prózy* (33–47) sa pozornosť venuje otázke jazykovej a kompozičnej zložky v dielach najnovších slovenských spisovateľov. Autor konštatuje, že u jednotlivých autorov alebo dominuje jazyková zložka, alebo prevažuje kompozičná zložka, kým symetria obidvoch zložiek je pomerne vzácna. Do skupiny autorov, ktorých štýl sa orientuje prevažne na jazyk, patria podľa J. Mistrika Chudoba, Jarunková, Kot, Blažková, Ševčovič, Ťažký; Johanides, Hykisch a Jaroš patria do skupiny spisovateľov, ktorí venujú pozornosť skôr kompozícii. Symetriu medzi zložkou jazykovou a kompozičnou zisťuje J. Mistrik u Kužela, Čeretkovej-Gáľovej a u Balghu. Mistrik hovorí ešte aj o skupine spisovateľov, ktorí zámerne zatláčajú jazyk aj kompozíciu tak, aby vynikli fakty. Sem zaraďuje napr. Kaliského, Mňačku a Bukovčana, ako aj ďalších autorov črt, reportáží a záznamov. Vcelku sa autorovi javí situácia tak, že nová próza je výbojnejšia v kompozícii. – F. Miko vo svojom príspevku *Čo dáva jazyk spisovateľovi* (48–65) prebral činiteľov, ktorí rozhodujú o tom, čo môže po-

skytnúť jazyk spisovateľovi. Podľa jeho názoru ide o troch činiteľov: 1. výrazové možnosti spisovného a národného jazyka; rozumejú sa pod nimi všetky druhy výrazu, ktoré sa v jazyku doterajším vývinom vypracovali a ktoré stoja používateľom jazyka k dispozícii (s pojmom a termínom *druhy výrazu* pracuje autor aj v iných štúdiách, ktoré uverejnil v posledných rokoch); 2. výrazové sklony (dispozície) autora (chápané ako momentálna i trvalá náchylnosť autora siahť prevažne do istých výrazových oblastí, ktoré zodpovedajú jeho naturelu, jeho interpretácii okolitého sveta i jeho spôsobu hodnotenia a reagovania na to, čo sa okolo neho deje); 3. výrazové potreby umeleckého vyjadrovania (rozsah a ráz jazykových prostriedkov, ktoré možno v umeleckom prehovore použiť tak, aby prehovor ešte mal umeleckú hodnotu a aby sa v danej literárnej situácii hodnotil ako súčasný, dobový, moderný). Jazykové prostriedky majú objektívnu štylistickú hodnotu. Podľa autora všetko jedinečné, neopakovateľné je len jedinečnou, neopakovateľnou kombináciou známych prvkov, ktorých počet je konečný a ktorých hodnoty sa dajú stanoviť a vyvodiť z jednej základnej, východiskovej hodnoty. — J. Oravec v referáte *Otázky rozboru prózy* (66–73) sa dotýka otázok, ako sú rozsah rozboru, prístup k rozboru (za vhodnejší pokladá výklad začínajúci od obsahu, pretože skutočným zmyslom diela je obsah), cieľ (zmysel) štylistického rozboru (hlavným zmyslom štylistického rozboru má byť racionálne pochopenie neopakovateľného obsahu v celej jeho zložitosti) a metóda a technika štylistického rozboru (tu autor stručne uvádza jednotlivé metódy a techniky).

Na uvedené základné referáty nadväzovala diskusia. Bola bohatá, pretože zahŕňa dohromady takmer 50 diskusných príspevkov. V nich sa osvetlili — súhlasne alebo aj polemicky — mnohé otázky, nastolené v základných referátoch. Spomenieme tu len niektoré problémy, ktorým sa venovala pozornosť vo viacerých diskusných príspevkoch.

Východiskom početných diskusných príspevkov sa stalo vystúpenie prof. E. Paulinyho (*Východiská štylistického rozboru*, 80–82), v ktorom autor vyslovil nesúhlas s oddeľovaním literárneho výskumu umeleckého diela a výskumu jazykového. Podľa E. Paulinyho pri vysvetľovaní diela treba vychádzať zo základného zámeru autora. Umelecké dielo nemožno rozdeľovať na časť jazykovednú a literárnu; dielo tvorí celok, na všetky zložky ako vzájomne súvisiace sa treba dívať z jedného východiska. E. Pauliny nesúhlasí ani s chápaním umeleckého štýlu ako rovnocenného s ostatnými funkčnými štýlmi spisovného jazyka. Podľa neho nemožno hovoriť o umeleckom štýle vo všeobecnosti, ale len o štýle jednotlivých diel. — Otázka základného zámeru autora a otázka jazykovedného prístupu k literárnemu dielu boli stredom pozornosti viacerých ďalších príspevkov.

Diskusia ukázala na značné ťažkosti so stanovením tzv. autorského

zámeru. Prof. Pauliny pripúšťa takéto ťažkosti (93). Predsa však pokladá za najlepšie vychádzať z autorovho zámeru, ktorý si aspoň hypoteticky určíme; je potrebné stanovovať hypoteticky takýto autorský zámer dovtedy, kým na základe niektorej hypotézy nevysvetlíme funkciu všetkých prvkov diela. Proti vyhranenému stanovisku o autorovom (autorskom) zámere ako východisku pre štylistický rozbor literárneho diela sa postavil J. Poliak. Nepokladá autorský zámer za reálne východisko pre takýto rozbor. Za takéto východisko treba podľa jeho názoru pokladať umelecký zážitok (myslí, že aj E. Pauliny pod termínom *autorský zámer* mal na mysli skôr tento umelecký a či estetický zážitok z diela). Ani pri otázke tzv. literárnej a jazykovej analýzy literárneho textu sa nedospelok jednoducho stanovisku. Prof. Pauliny zdôraznil myšlienku, že ak sa na knihu dívame ako na umelecké dielo, vtedy sa na ňu musí dívať rovnako literárny vedec ako jazykovedec. K. Hausenblas poukázal na existujúcu „deľbu práce“ medzi literárnymi vedcami a lingvistami: zo štruktúry literárneho diela skúma lingvistika jazykovú zložku, kým ostatné zložky skúmajú literárni vedci (97). To predpokladá čo najužšiu spoluprácu medzi literárnymi vedcami a jazykovedcami.

Živú diskusiu vyvolala ďalej otázka využívania slangu v umeleckej literatúre. Dotkli sa jej už niektoré základné referáty. Diskusia ukázala, že využívanie slangových prostriedkov v umeleckom diele má svoje miesto a oprávnenie, ak spisovateľ organicky začlení tieto prostriedky do svojho diela.

Na konferencii venovala sa značná pozornosť aj jazyku a štýlu niektorých jednotlivých literárnych diel z novšej slovenskej literatúry.

Veľmi priaznivú ozvenu málo vystúpenie spisovateľov A. Chudobu (Máj vzťah k jazyku, 99–100), J. Johanidesa (O kompozícii umeleckého diela, 101–102), najmä však J. Kcťa (Jazykový a literárny rozbor diela, 86–87; O slangu v literárnom diele, 120). Svedčí to o živom záujme o jazyk u samotných spisovateľov ako tvorcov literárnych diel – predmetu rokovania konferencie.

V diskusných príspevkoch sa riešili ďalšie aktuálne otázky z problematiky jazyka a štýlu našej najnovšej prózy. Pozornosť sa venovala aj presnému vymedzeniu niektorých základných štylistických, ale širšie aj všeobecných jazykovedných alebo literárnovedných pojmov a termínov. Príspevky, ktoré odznali na tejto konferencii, možno hodnotiť z hľadiska prehlbovania a rozvíjania slovenskej terminológie ako prínos. Okrem toho sa venovala pozornosť aj otázke postavenia odborného jazyka v spisovnom jazyku.

Š. Peciar v súvislosti s referátom G. Horáka sa zamýšľala nad pojmom jazykovej normy a kodifikácie. Jazykovú normu chápe ako súhrn vývinových zákonitostí súčasného jazyka, resp. jazyka v istom období (78;

otázke jazykovej normy a kodifikácie – ako je známe – venovala sa bohatá pozornosť na bratislavských konferenciách o norme spisovného jazyka v r. 1955 a o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o jazykovej kultúre v r. 1962). Š. Peciar vyslovil nesúhlas s tzv. funkčným porušovaním normy, ako o ňom hovoril G. Horák; podľa jeho mienky skutočné porušovanie normy môže byť len nefunkčné (78–79).

Najväčšia pozornosť sa azda venovala vymedzeniu takých pojmov a termínov, ako sú *slang*, *argot* a *žargón*. M. Urbančok (11) konštatoval, „že sa tieto termíny používajú ako čiastočné alebo niekedy aj ako úplné synonymá. Navrhuje urobiť „isté korektúry vo výbere termínov z trojice *slang*, *argot*, *žargón* a aj korektúry v definícii“. Podľa jeho pozorovania ustaľuje sa v našej terminológii termín *argot* na označenie tzv. „tajných jazykov“ (zlodejov, vreckárov a iných asociálnych živlov) a termín *slang* na označovanie tých prostriedkov jednotlivých spoločenských skupín, ktoré sa na pozadí celospoločenského (spisovného) jazyka chápu ako výlučné, ale nie sú nezrozumiteľné. Termín *žargón* ostáva podľa neho voľný. Aj J. Štibráný (115) sa nazdáva, že v našej jazykovede vystačíme s termínmi *slang* a *argot*. Termín *argot* treba podľa neho využiť na označenie dorozumievania deklasovaných vrstiev, cieľom ktorého je utajiť vlastný obsah komunikácie. S Urbančokom nesúhlasil Š. Peciar (121). Podľa jeho názoru Urbančok chápe slang príliš široko: zaradil medzi slangové výrazy všetky lexikálne prostriedky hovorového štýlu so zvýšenou expresivitou. Takéto silno expresívne výrazy nepatria podľa Š. Peciaru medzi slangové prostriedky. Peciar rozumie slangom „istý spôsob reči, ktorý je charakterizovaný najmä istými špecifickými lexikálnymi a frazeologickými prostriedkami i určitými prirovnaniami“, teda „istý štýl reči, pravda, nespisovný“. Ani toto vymedzenie neuspokojilo účastníkov konferencie. Podľa J. Poliaka (118) slangy tvoria v rámci národného jazyka relatívne ucelené štruktúry so svojim vnútorným nepísaným zákonníkom. Tvoria istý systém, ktorý sa nevyčerpáva len lexikou, frazeológiou a syntaxou, ale ktorý zasahuje aj kompozíciu celých prejavov. J. Poliak upozorňuje v tejto súvislosti – myslím, že celkom správne – na zvukovú podobu slangového vyjadrenia (napr. artikulácia hlások, melódia reči). „Slangový prejav by sme mali hodnotiť globálne ako istú relatívne autonómnu štruktúru v rámci vyššej, nadradenej štruktúry diferencovaného národného jazyka“ (119). Odlišné chápanie pojmov *žargón*, *slang* a *argot* predkladá v svojom diskusnom príspevku J. Holý (168). Za *žargón* pokladá odchýlnu teritoriálnu alebo sociálnu artikuláciu a používanie istých slov, čo ilustruje na výslovnosti ráčkovaného *r* v tzv. šľachtickom *žargóne* a na výslovnosti *s* namiesto *š* v „šššovskom *žargóne*“. Za *slang* pokladá osobitnú vrstvu slovtvorných postupov v istých sociálnych, profesijných skupinách. *Argot* je podľa neho vrstva krycích

slov, ktoré používajú príslušníci tzv. spoločenskej spodiny; súvisí s tendenciou vytvoriť tajný jazyk.

Príspevkom k riešeniu istých pojmových a terminologických otázok je aj hlas J. Poliaka k vydeľovaniu tzv. literatúry pre mládež. Delenie literatúry na literatúru pre dospelých a na literatúru pre mládež pokladá za nezdravé. Literatúra podľa neho je len jedna, tvorí nerozlučiteľný celok (169). Sám autor však aj po odmietnutí delenia literatúry na literatúru pre dospelých a literatúru pre mládež hovorí v článku o literatúre pre mládež alebo o próze pre mládež. Nám sa vidí, že pojem a termín *literatúra pre mládež* je oprávnený, aj keď v súčasnom rýchlom procese vývinu a premien tejto literatúry sa azda nedarí snaha presne vymedziť jej špecifickosť.

V diskusii sa osvetľovali a spresňovali aj iné pojmy a termíny, o ktorých sme už hovorili vyššie v prehľade niektorých príspevkov, napr. tzv. *literárnovedná a lingvistická analýza umeleckých diel* a či *literárnovedný, štylistický jazykovedný prístup k literárnym dielam* alebo *jazykový a literárny rozbor diela, autorov (autorský zámer), umelecký* a či *estetický zážitok* atď. Napr. J. Poliak sa nazdáva, že E. Pauliny pod autorským zámerom má na mysli skôr umelecký zážitok, ktorý J. Poliak obhajuje ako jediné správne východisko rozboru umeleckého diela.

Miesta, postavenia jazyka umeleckej literatúry vnútri celonárodného jazyka a jeho vzťahu k spisovnému jazyku sa dotkol vo svojom diskusnom príspevku F. Daneš (O nespisovných prvcích a o hodnoticích kritériích, 88–92). Podľa jeho náhľadu jazyk umeleckej literatúry prestáva byť najtypickejším a hlavným reprezentantom spisovného jazyka. Ťažisko reprezentatívnej funkcie sa presúva na odbornú a publicistickú literatúru.

Nie je možné podať tu celé bohatstvo myšlienok, ktoré prináša zborník *Jazyk a štýl modernej prózy*. Nielen jednotlivé referáty, ale aj diskusné príspevky môžu byť východiskom pre ďalšie prehĺbené štúdium parciálnych otázok. Zborník neuzatvára, ale práve naopak svojím celkovým „diskusným nábojom“ otvára možnosti tvorivého rozvíjania problematiky jazyka a štýlu našej modernej prózy, ba širšie nielen modernej, ale celej našej prózy. V tom vidíme jeho hlavný prínos do pokladnice našej štylistickej literatúry.

Ladislav Dvonč

Ceskoslovenský terminologický časopis

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

ROČNÍK V • 1966

2